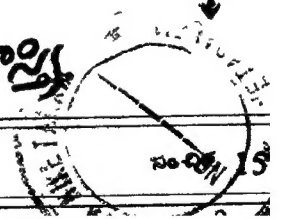

సమీక్ష

భారతీయ సాంస్కృతిక వేక్షపత్రిక

సంపాదకుడు: విద్యాన్ బిల్లుసు సీతారామశాస్త్రి

సంపుటము 4

రాజమహేంద్రవరము 1-6-1981

—* ఈ సంచికలో *—

- 1) నాచన సోముని - నవీనగుణములు.
- 2) అత్యద్భుత శతావధానులు - వేంకటరామకృష్ణులు.
- 3) నాటకరంగంలో విశ్వనాథ వైశిష్ట్యం.
- 4) కుట్టికవి - మహిమ శతకము.
- 5) కావ్యాలంకార సంగ్రహము - సమాజ దర్పణము.
- 6) ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యములలో సూర్యోదయము.

16—6—81 సంచికలో ఉత్తరరామచరిత్ర - ఉపదేశ వైచిత్రీ, సాహిత్యంలో శకుంతలాపాత్ర పరిశీలన, పుట్టంబుల్ల తపసి, 'బాటసారి' కర్ణన వైశిష్ట్యం మొదలగునవి ఉంటాయి.

—* 1, 16 లేడీలలో ప్రచురింపబడును *—

చందా :

సంవత్సరమునకు రు. 12—00.

అర్ధసంవత్సరమునకు రు. 6—50.

విడిప్రతి 60 :

★ స మా లో చ న ★

* జాతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక *

సంపాదకుడు : విద్వాన్ బులుసు సీతారామశాస్త్రి

Retired Telugu Lecturer, V. T. J. Collage, Rajahmundry.

సంపుటము 4

రాజమహేంద్రవరము 1-6-1981

సంచిక 15

నా చన సోముని - నవీన గుణములు

- 'భారతీప్రియ' శ్రీ సి. నీలకంఠం గారు.

ఆంధ్ర సాహిత్యమున కవిత్వము కరువైనది అంటే మహాకవి నాచన సోముడు. సోముని రచనావిధానమును బట్టియు ఆత్మసాంత గద్యమును బట్టియు చూచినచో కవిత్వము బాటలో పయనించి నట్లు అతగత మగును. ఇతని ప్రతిభను గూర్చి 'యలికంబున నక్షిని దాచిన' వాడని (ప్రినేత్రునంటి వాడని) చిన్నయనూరి మొచ్చుకొనుటయే కాక వ్యాకరణ విషయములో కవిత్వముతో పాటు సోముని గ్రంథము గూడ పరమ ప్రమాణముగ గ్రహించుట విశేషము. సోముని రచనలను పలువురు కవులు కను గ్రంథములలో నుదాహరించుటను బట్టి అవి ఆరు గ్రంథములని భావించవచ్చును అవి

- 1) ఉత్తర హరివంశము
- 2) హరివిలాసము
- 3) వసంతి విలాసము
- 4) ఆది పురాణము
- 5) హర విలాసము

పై గ్రంథములలో నొక్క 'ఉత్తర హరివంశము' దక్క తక్కిన గ్రంథములు అభించుట లేదు. ఈ గ్రంథ రచనను గూర్చియు, నితని కవితా గుణములను గూర్చియు పలువురు విమర్శకులు పలువిధములుగా నుల్లేఖించిరి. వారిలో

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, వేటూరి శివరామ శాస్త్రి, నడకుడుటి వీణ్ణాజు పంతులు, విశ్వనాథ శత్యనారాయణ మొదలైన వారు కలరు

స్వేచ్ఛానువాద మార్గమున నితడు కూర్చిన హరివంశ కథలంశః గావ్య సౌందర్యమునకును భగవత్తత్వ నిర్దేశమునకును సహజసందర్భముగా కల్గించుటను బట్టి ధీక్తిమార్గ తత్వరుడని తెలియుచున్నది. ఇతడు ఉత్తర హరివంశము పేర సంస్కృతి ఉత్తర హరివంశములోని ఆఱు కథలను అనువధించెను అవి

- 1) నరకాసుర వధ
- 2) విప్రకుమార రక్షణము
- 3) శ్రీకృష్ణుడు కైలాసమున కేగుచు మార్గమధ్యమున ఘంటాకర్ణునకు ఇంద్ర పదవి నిచ్చుట.
- 4) పాండవ వాసుదేవ కథ
- 5) హంస డిభవల వధ
- 6) ఉపా కళ్యాణము.

ఇందు హంస డిభవోపాఖ్యానము చక్కనికథాసంవిధానముతో, సాహిత్య రసపోషణముతో. నవీనగుణములతో అలరారు చున్నది.

నవీనగుణములు :- కవిత్వమువారు కథకు ప్రాధాన్యమిచ్చుగా నాచన సోముడు రసమునకు, శైలికి, స్వరూప వర్ణనలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్య మిచ్చెను. ఇవియే ఇతని నవీన కవితా గుణములు. కథ చెప్పటలో భావము, వస్తువు, రచన అను మూడు ఆంశము లుండును. భావము కంటె వస్తువునకు, వస్తువుకంటె రచనకు, చమత్కార విషయమున మొగ్గు చూపుట సోముని నవీన హంస డిభవల వేటలో వరాహవర్ణనము జట్టిచే

ప్రథమ దంష్ట్రాగ్ర పర్యస్త మస్తాస్తంబ జంబాల శబలవేళంత పంక్తి ఘన ఘనాఘన నీల ఘనవన త్రిభూత ఘన ఘర్షణావ భగ్న ద్రుమంబు ఘురఘురారవ ఘోర ఘోణా ప్రఘాణిని ద్రాణచ్చదాచ్చన్న తాంత లతము ఖనన ఘటాత్కారి ఖరఖురోత్పాతత్రి హల్యధాత్రి ధ్వస్తయవసరాజి

ఖేట భాటభాషణోద్భటాఖేటచటుల కుటిల కటుకటాక్షేటిణక్షోభ బధిర మతిరభస భాసమాన యానాభిమాన రామవిక్రియా కలము వరాహకలము (4.24)

ఇట్లే దుర్వాసుని వర్ణనము. హంస డిభవల మార్గమధ్యమున దుర్వాసా

శ్రమ మెదులైనది. ఆ మాని యతిగా నుండుట వారికి నచ్చలేదు. అందుకే మానిని హేయమైన భాషలో నవమానించిరి. ఏది ఈక్రింది పద్యములో నచ్చతెనుఁగు పద్యమును రచించిన తీరు నడక అందముగా నున్నది.

కావించి మునుగు కచ్చడంబును జూచి
బోడతలయు నిడుద బొట్టుఁ జూచి
గోచిలోడి వెదురుఁ గోలయుఁజక్కంబు
ట్టియున్న బుట్టకాయఁ జూచి

(4.42)

భావమును వస్తురూపమాన వర్ణించుటకు ఈ గాహరణము.

పడఁకు పన్నగ రాజు పడఁగలమీద స
ర్వంసహాకాంత పేరణము నూప
నట్టాతలూఁగెడు నుదయా స్థగిరులతో
నాకాశ లక్ష్మీ కోలాట మాడఁ
చెరలెత్తి సప్తసాగరములుఁ బారలంగ
వరుణుండు గొండిలి పరిధవించ
మొకముల చాయ వేటొక చందముగనిల్చి
కమల సంభవుఁడు ప్రేంఖణ మొనర్చి
మంగలములోని ప్రేలాలమాడ్కిఁ జుక్క
లిక్కలిక్కడపడ దిక్కు తెనిమిదియును
బగులఁ బాతాళతలము గుబ్బుటిలఁజెలఁగె
కౌరి పూరింప నప్పొంచజన్మరమము.

(4.216)

సోముని రచనలో శబ్దచమత్కారము హెచ్చు. అలంకారములు, జాతీయములైన సామెతలు నుడికారములు ప్రతి పద్యమునను ప్రయోగింపబడుచునే యుండును.

సామెతలు :-

1) 'వరుగతోఁ దాగరయు నెండ వలసినట్లు' 4-54

2) చల్లకు వచ్చి ముంత దాచినగతి' 4.149

3) 'తవుడు దిని చచ్చువానికి విషము వెట్టువాఁడు వెట్టివాఁడు' (4.62)

4) వెదకం బోయిన తీవకాలఁ దవిలెన్' (4.163)

నుడికారములు :-

1) మునుల లోపల నాలుక ముల్లు విలిగె' (4.102)

2) పులిఁ గోలప్రేసినట్లు' (4.200)

3) 'మంగలములోని ప్రేలాలమాడ్కి' (4.216)

ఇట్టి వసేకములు గలవు. ఇంకా వివరములు కావలసినవారు యశోదారెడ్డిగారి పుస్తకములను శరికిలింపుడు.

తరువాతి పనుచరిత్రాది విజయ విలాసాది ప్రబంధములకు మార్గదర్శకమైన చమత్కారకైలి సోముఁడు ప్రయోగించెను.

ఈ త్తర హరివంశము :-

నరకాసురప్రాణ నాలోత్తరణకేలి
రణకేలి, వలకేలిరమణఁజూపెఁ (4.124)
వసుచరిత్ర :-

మందయానమునేర్పు నిందింది రాజీవ
రాజీవరాజ స్మరాజ రాజి (8-28)

ఈ త్తరహరివంశము :-

'అరిఁ గరమున నేఁదాల్చిన
నరిగరము నగేంద్రధీరుఁడయినం జెడఁడే
యరిదిరమై నన్నడుగుట
యరిది రమైకాభిలాషులగు నృపతులకున్'

(4.162)

విజయవిలాసము :-

'వెన లలనామణి బంగరు
వెసలల దొంతరలు డించి వినయముమదికిం
పొసఁగఁగఁ గంగణ రవములు
పొసఁగఁగ, నారసి రసాన్నములు
వడ్డించన్' (2.152)

అలంకారములు :-

'వెలిదమ్ములో లేత వన్నెలోయమృతమో
కన్నులో చిరునవ్వు కనికరంబో'

(4.138)

'కరటిఘటాకోటి కట నిర్గళన్మదా
సారంబు దొలుకారుఁ జేర బిలువ'

(4.223)

యుద్ధవర్ణనలు : సోముని యుద్ధవర్ణనలు తిక్కన యుద్ధవర్ణనలకు పీఠుగా నున్నవి. వర్ణన విపులముగా నున్నను విసుగు జనింపకుండ అలంకారికముగా నుండును.

'పడఁకు పన్నగరాజు పడఁగలమీదఁ స
ర్వం సహాకాంత పేరణము నూప

(4.216)

'కరటి ఘటాకోటికట నిర్గళన్మదా
సారంబు దొలుకారుఁ జేరబిలువ'

(4.223)

హంసడిభకుల దుర్మరణమును సోముడు బహుచమత్కారముగా వర్ణించెను.

'నాయెల్లి నీడన నరలోక మేలుదు
నమలావు వఱితి పాలయ్యెనన్న'

(4.300)

ఈ విధముగా నవీన గుణములతోను, విసువు జనింపని (యుద్ధ) వర్ణనలతోను, నాచన సోముఁడు హంస డిభకోపాఖ్యానమును రచించెను.

—...—

ఎలి మెంటరీ తరగతులనుండి డిగ్రీ తరగతులవఱకు అన్ని తరగతుల టెక్టు, బుక్సు, గైడులు, జనరలు బుక్సు, సరసమైన ధరలకు హోలుసేలుగాను, రీటైలుగాను సప్లయిచేయు ప్రసిద్ధమైన బుక్ షాల్ -

వి. ఆర్. విజస్సీస్

విజయవాడ-1.

అత్యద్భుత శతావధానులు - వేంకటరామకృష్ణులు

- శ్రీ పాలంకి లక్ష్మీదేవి, ఎం ఏ

‘అవ’ అను ఉపసర్గతో కూడిన ధాత్వం - ‘ధారణ పోషణయోః’ అను ధాతువునుండి అవధాన శబ్ద మేర్పడినది. అవధాన మొనర్చువా రవధానులు. తొలిత సీపదము వేదపాఠ కలన వాఙ్మతి తరువాత సాహిత్యమున ప్రవేశించినది. అష్టావధానము అధిక ప్రాచుర్యము నందినది. నేత్రావధానము, నాట్యావధానము చేయువా రరుదుగా కలరు ఆధునిక యుగములో మోడ భూషి వేంకటాచార్యులు, తిరుపతి వేంకట రామకృష్ణకవులు, వేలూరి శివరామ శాస్త్రి ప్రభృతులవధానముల నొనర్చి ఖ్యాతి గాంచినది. వేంకట రామకృష్ణుల యవధానములను గూర్చి తల స్పర్చుచు గావరిశీలించుట ప్రస్తుత వ్యాసాదేశము.

వేంకట రామకృష్ణులలో ప్రథములు ఓలేటి వేంకట రామశాస్త్రిగారు, స్వతీయులు ద్వివేది రామకృష్ణశాస్త్రిగారు. వీరిరువురును చర్ల నారాయణశాస్త్రిగారి తోడ సాహిత్యము నభ్యసించిరి. రామకృష్ణశాస్త్రిగారు తమ విద్యాభ్యాస కాలముననే గురువులయొక్క సతీర్థులయొక్కోర్కెనై వ్యగ్రామ మగు కాకరపట్టులో తమ మొదటి గాష్టావధానము నొనర్చిరి. అందు త్రికృష్ణుని వర్ణించుచు వీరు చెప్పిన స్తవపద్యము వీరప్పటికే పద్యరచనలో నిష్ణాతు లని విశదపరిచుచున్నది. ఆ పద్యము ట్లున్నది.

‘చిన్నారి పొన్నారి చిన్ని వెన్నెలగుత్తి
చెన్నె దన్నెడి మోము చెల్వలవాని
మీలవీలముఁ జేయు వాలుగన్నులవాని
కొమరారు :ల్లని కురులవాని
నీలమేఘము డాలు నేల జాలిన మేని
వన్నెవాని మేలిచిన్నెవాని
గెందామరల డౌలు గేలిసేయగ జాలు
చాయ లీనెడు నంజదోయి వాని

వల్లవీ పల్లదాధరాప్రాణనాగు
నందనందను బూజించు డెండమందు
నాదగు వధానముం గని మోడ మంది
యున్నవారికి సంపద నొసగు కొఱుకు.

తరువాత వీరే తమ మాతామహస్థల మగు పల్లిపాలెములో గెండవ యష్టావధానము నొనర్చిరి సభ్యులు వారిని పురుషరూపంబు నెత్తిన ఒరిసిజాత సంభవుని రాణి యని జ్ఞాపించిరి.

వేంకటరామ కృష్ణులు సాహితీక్షేత్రమున పాలివ్యవసాయ మారంభించిన తరువాత ఏనాఁడు మన్యం వారి సంస్థానములో మొదటి శతావధానము నొనర్చిరి. అందు పుచ్చకలు ముప్పది యిద్దరు మాత్రము లభించిరి. ఇరొకపాదమును జెప్పిరి. వేంకట రామకృష్ణులు కీర్తికామునై 1909 వ సంవత్సరమున వీరికాపురి కరిగిరి. తమ ఆకుకవిత్వమును, అవధాన శక్తిని, పాండిత్యమును చూపి రాజసభలో సమ్మానమునంద వలె నని వారి డెండము లుచ్చిశులూరు చుండెను. వీరు ప్రభువునకు పంపిన పద్యరూప మగు స్తోత్రపద్య పత్రికలో తాను చేయజేయు అవధానమును గూర్చి యిట్లు చెప్పిరి.

‘... .. ఆయ్యది చూడఁ జాలిన
దృఢుత మెటులన్నఁ బ్రచ్చకుఁడు
దోచిన వర్ణఁ గోరుచుండ నా
చితిగల సత్కవుల్యమతి
సేయగ సోయగ మైన పద్యముల్
శర మొకగంటలో సలుపఁ
జాలుదు నాకుపుఁ జూచి నాదుపాం
డితి నెఱుంగ వచ్చున’

అని వేంకట రామశాస్త్రిగారనఁగా
‘నాలుగు నైగు గంటలు ది
నంబునకుం బనిసేయ నెంతయుం

దామికోడ నీకతన

ధానము మూడుదినాలు పట్టు నీ
కాలము లోపలన్ విసుగు
గల్గునుమీకును మాకుఁ గాన భూ
పాలక యాలకింపు మొక
పద్ధతిఁ జేసిన వార మిత్తటిన్.
అని రామకృష్ణశాస్త్రిగారనిరి. ఇంకను
వీరి ట్లునిరి.

‘చేయుటకొక్క గంట యది
చెప్పిన చొప్పునఁ దప్పకుండఁగా
వ్రాయుట కొక్కగంట గరి
వారలలో నవధాన పాండితీ
సేయక కొక్కగంట యరు
దెంచిన పెద్దల గారివింప నొం
దో యరగంటయో వ్యవధి
యుండవలెన్ ...’

ఇట్లు శతావధానమును నాలుగంట
లలో సలుపగల మనిరి. అవధానమును
గూర్చి

‘ధారణదప్పరాదు కవి
తారస మాధురి పోవరా దలం
కారము లేకరాదు కనఁ
గానపశబ్దము లుండరాదు వా
గ్గోణి యగరాదు’

అనిరి. రాజానుమతితో నీయువకవులు
మార్చి 18 వ తేదీని శతావధానమును
4 గంటలలో నొనర్చి మాటనిలుపుకొన్న
వారైరి. అవధానానంతరము ప్రభువు
కోరిన పద్యముల నన్నింటిని ధారణచేసి
చదివిరి అందలి వైచిత్ర్యమునకు సంత
సించి పథు వద్దానిని ‘అత్యద్భుత శతావ
ధాన’ మని జ్ఞాపించిరి. స్వల్పకాలములో
చేయదగిన దగుట వీరిందు సీసము వంటి
పెద్ద పద్యములను కోరవల దనిరి.

‘సంవర్ధంబును జూచి చెప్పెద మెదన్
శార్దూల వృత్తంబు మా
కెందైన దగి యున్నచో నపుడు మ
త్తేభంబు నిర్మించు మా
నందం బందినఁ జంపకోత్పలములన్
సంధింతు మీ ప్రక్రియన్

గందం బొక్కడ గీత మొక్కడను వ
క్కాడింతు మిచ్చాగతిన్'

అనినను; గోవకము, కవిరాజ విరాజితము
వంటివాని నక్కడడక్కడ చెప్పిరి.
పుచ్చకులు కొరకన్నను తమ యభి
మాన విద్యయగుట రెండుమాడు గుం
స్కృత పద్యములను జెప్పిరి.

వేంకట రామకృష్ణుల యవధానములను
గాంచిన నూర్యరాయ ప్రభువు వారి
అశుక వితకు, అవధాన శక్తికి, ఉభయ
భాషా పాండిత్యమునకు మెచ్చి వారిని
అస్థాన కవులయగా జేసెను. శతావ
ధాన, శతవిధానముల ద్వారమున నీకవులు
తమ ప్రతిభాసంపత్తులను రాజసభలో
జెల్పడించిరి.

శీలికాపురాస్థాన కవులగు రామకృ
ష్ణులు దసరాపండువులలో నొక శతావ
ధానము నొనర్చిరి. అందు లక్షణవిరుద్ధ
ముగా జెప్పుకవిని గూర్చి

'ప్రాసంబున్ యతియున్ విరుద్ధగతి శ
బ్దంబున్ బ్రయోగించుచున్
మీ సంబుల్ వడి జెట్టి మావకు మమే
మే యంచు నెందున్ దుర

భ్యాసంజూపుగ నుండు వారు కవులై
పద్యంబులం జెప్పినన్

వాసింగన్న కవీశ్వరుల్ సభలలో
వర్ణింతులే వారలన్.

అనిరి. ఈ శతావధానమును 10 గంట
లలో నొ.ర్చిరి. రామకృష్ణకాస్త్రిగారు
ద్విగుణీకృతాస్తావధానము నొనర్చిరి రట.
దీనిని గూర్చిన వివరము లేమియు లభ్యము
కాలేదు. నిషిద్ధాత్మరిలో వీ రసమాన
ప్రతిభలు. శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య కాస్త్రి
గారి రచన (అనుభవాలుజ్ఞాపకాలు)
యీ విషయమున కద్దము పట్టుచున్నది.
మూడు భాషలలోని మూడు పద్యము
లను కవీపి వైచి వ్యస్తాత్మరి ఈ యగా
చాలగా జెప్పిన ధిమంతులు వీరు. వీరి
యవధానములలో చతురంగ మొక యం
శము, 17-3-09 లేదీని కొడిలో నొన
ర్చిన అస్తావధానము నుండి కొన్ని అంశ
ముల సుదాహరించుచున్నాను.

నిషిద్ధాత్మరి - పేరి పేరయ్యకాస్త్రిగారు
నిషేధించిరి.

స మాం పాతు లప ద్భక్తిః
ధీ మాన్ సత్యగురు స్సమః।

యం నుధాన్యా స్తథా చాన్యే
యయో ర్యోతుం నవం నతాః॥

నిర్దిష్టాత్మరి - పురాణ పండ మల్లయ్య
కాస్త్రిగారు నిర్దేశించిరి

విరే (జే) రాజ (రా) ట్సీయం
న (వా) నం దో మహద్ధ (నమ్)
దత్వాద్య (స) వోభ్య మే (దం) య
శ్చకాశే భూ (త) లే భృశమ్.

సమస్య :-

కుండనుగొండ సాచ్చెనిది

గో యని పల్కెను విస్మయంబుగన్.

వేంకట రామకృష్ణ లిట్టు ఖాించిరి.

కొండలులేగి లోకముల

గుండలు సేయు మనుండఁ బాచియా

ఖండలుఁ దుదకుండయి య

ఖండ పరాక్రమ మొప్పు టెక్కలన్

జెండగడంగుటం చెలిసి

శీతనగాయ్తజాఁ దల్లివజ్రరా

కుండనుగొండసాచ్చెనిది

గోయని పల్కెను విస్మయంబుగన్.

5-7-09 ని కొటలో నొనర్చిన అష్టా

వధానములో నీయబడిన సమస్య :

రాతికిఁ గోటి పుట్టె రఘు

రాముని కైవడి నీత కైవడిన్.

పూరణము -

ఖ్యాతి యెసంగ నంజనకుఁ

గల్గిన శ్రీ హనుమానుఁ జూచి సం

ప్రీతిని జెంది చేవతలు

శేరిమఁ జెప్పు కొనంగ సాగి రీ

భూతల మందు రావణుని

బొల్పడఁగింపగ నిక్కడంధకా

రాతికిఁ గోటి పుట్టె రఘు

రాముని కైవడి నీత కైవడిన్.

వేంకట రామకృష్ణుల నూర్చి ప్రక్రియ
శతవిధానము. వీరు ప్రభువు కొరకపై

ప్రహ్లాదచరిత్రమును నూరు పద్యములలో
గంటలో చెప్పిరి. అంతేకాక ఇష్ట చేపా
స్తుతి, సుకవిస్తుతి, కుకవినింద మున్నగు
ప్రబంధ లక్షణముల నప్పటి కప్పుడు
కల్పించిరి ఫలశ్రుతిని గూడ చెప్పిరి.
దీనికి వీరు శతవిధాన మని పేరిడి, తామే
ఆ ప్రక్రియా ప్రారంభకు లగుటను కవు
లమను పృచ్ఛకలమను కొన్ని నిబంధన
ముల స్పృహించి వీరి తరువాత నీ ప్రక్రి
యను చెబుటైన వారెవ్వరును గానరారు.
వీరి రెండవశత విధానము రామాయ
ణము.

అల్లసాని పెద్దన ముప్పది రెండుపాద
ముల ఉత్పలమాలిక నాశువుగా జెప్పగా
మెచ్చి కృష్ణరాయలు గండపెండేర
మును బహుకరించెను. వేంకటరామ
కృష్ణులు భారత కథను నూరుపాదము
లలో చంపక మాలా వృత్తములో 'ర'
ప్రాసముతో నాశువుగా నొడివిరి. ఇది
శతప్రాసము.

వేంకట రామకృష్ణు లాస్థాన ప్రవేశ
మొనర్చిన కొంతకాలమునకే అవధాన
ములు చేయుట మాని నైచిరి. ప్రభువు
నకు వాని యందలి ప్రీతి తగ్గియుండ
వచ్చును. వీరాస్థాన కవు లగుట చే
వేంకట తావున కరుగుటకును అవధాన
ముల నొనర్చుటకును అవకాశము లేక
పోయినది. వీరొనర్చిన అవధానములలో
కొన్నింటిని గూర్చి మాత్రమే మనక
తెలియుచున్నది.

వేంకట రామకృష్ణులవలె నాల్గగంట
లలో శతావధానము నొనర్చిన వారి
అవధాన చరిత్రలో మరొకరు గానరారు

అతద్భుత శతావధాన లగు వేంకట
రామకృష్ణులు అగ్రక్రేణి అవధానలలో
అవశ్యము పేర్కొనఁదగినవారు. ఆంధ్ర
సాహితీ లోకమున మరవరాని వారు.

నాటకరంగంలో విశ్వనాథ వైశిష్ట్యం

- కె. వి శ్రీరంగనాథుని ఎం. ఏ.

సాహిత్య ప్రపంచమున ఈ శతాబ్దము వినూత్ని శోభల వెల్లడినది. ఈ శతాబ్దారంభము నుండి వివిధ సాహిత్యప్రక్రియలు సాహిత్యమున సుదృఢించి నాటక వికాసమును గావించినవి. ఘనములు 1907 ప్రాంతము నుండి నాటకరచనము మిగుల చురుకుగా సాగినది. 1930 to 40 మధ్యభాగమున కొంత కాలము నాటక రచనము స్తబ్ధత పొందినను మరల ద్వితీయోత్థానముతో వివిధ ప్రక్రియలలో సాగినది. ఈ సాగిననాటక రచనమును పెద్దలు స్థూలముగా 8 రకములుగా విభజన చేసియున్నారు 1. భావవైవిధ్యము. 2. రచనా వైవిధ్యము. 3. ప్రయోగ వైవిధ్యము. వీనిలో కొన్ని చారిత్రకములు, సాంఘికములు, పౌరజీవములు, దేశభక్తి ప్రధానములు, సంఘ సంస్కరణములు, తిరస్కరణములుగా వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినవి

ప్రాచీనాలంకారిక నాటకలక్షణములను. నాటకములను ఆపోసనగట్టి ఆంగ్లేయుల నాటక ప్రజాళికల నవగతిము చేతకొని సంస్కృతాంధాంగ్ల సాహితీ పట్టభాసుల కొందరు మహాపురుషులు తమ నాటకముల కొన్ని కొన్ని నూతనప్రయోగములను గావించి నాటక రంగమున వైవిధ్యమును నెలకొల్పినారు. అట్టి వారిలో శ్రీ విశ్వనాథ, దువ్వూరి, రాయప్రోలు, తల్లావజ్ఞుల మున్నగువారు ముఖ్యులు కాని యాంధ్రుల దిగ్దృష్టమేహగాని ఆనాటకములు ప్రవర్తన రంగమున నేడంతగా రాణించుటలేదు. అవశేషము సాహితీ క్షయభావులకు రసజ్ఞ శ్రేణులకే నిర్ణీతములు.

విశ్వనాథ వారి నర్తకాలను తెనాలి నాటక పరిషత్తువారు ప్రదర్శించినారు. అది అంత బాగులేదని ప్రసిద్ధి.

ఈనాటక రచనము కవి కత్యంత క్లిష్టము. మిక్కిలి గౌరవకరము కూడ నదియే. నాటక రచనము గావించినపుడే కవి సాహిత్య నిష్ఠాతు డగును. 'నాటకాంతం హి సాహిత్యమ్' అని కదా! అగ్రోక్తి. అట్లే నాటకపరనానంతరము గాని విద్యార్థిత్యముకూడ సఫలముగాదు.

నాటకము దృశ్యకావ్యము. శ్రవ్య కావ్యములకన్న దృశ్యకావ్యములు రమ్యములని పెద్దలందరూ వాణిచ్చిరి! ఈ దృశ్య కావ్యమును దర్శించి పండితునితో పాటు వామరుడు కూడ ఆనందమును పొందగలడు. కాని యుద్ధాది వర్ణనము లింసు ప్రదర్శన కసాధ్యములు. కావున కవి వానిని ఆత్మత శ్రద్ధతో సంకాంకముల మధ్య ప్రవేశక విష్కంభముల ద్వారా సూచన చేయును.

ఈ నాటకములు 10 రకము లిందు వానికి వేరువేరు లక్షణములుగల వనియు ధనంజయుడు దశమాపమున తెప్పియున్నాడు కాని నవ్యులదృష్టిలో నాటక ప్రకరణము లన్నియు తుల్యములుగా 4 రక గణింపబడుచున్నవి. ఈ విశ్వనాథవారు రచించిన నాటకముల యిం దత్యంత ప్రచారము పొంది యున్న నాటకములు చతుర్వేదముల వంటి నాగు నాటకములు. 1. నర్తకాల. 2. వేనరాజు 3. త్రికూలము 4. అనార్కలి.

ఈ నాలుగు నాటకము లేక కర్తృకము లైనప్పటికినీ ఒక శోవకు చెందినవి

కావు. భిన్న భిన్నములు. ఒకడు కేవలము పౌరాణికము. ఒకడు కేవలము వీరశైవము. ఒకడు జాదృము. ఒకడు మాహామృదీయము. ఈ భిన్నములైన నాటకముల రచనము ఒక కవి చేయుట మిక్కిలి విచిత్రము. విశేషము, దీనిద్వారా కవికిగల వైవిధ్యము సువ్యక్తము.

ముందుగా 'నర్తకాలను' సమీక్షింతుము. ఇది తొమ్మిది అంకములు గల మహానాటకము. ఈనాటకము నందు పాత్రల సంఖ్య మితముగా నున్నది. అంగిరసము వీరము. అంగముగా శృంగారము పరిపుష్టమైనది. ఇందు 5 పురుష పాత్రలు. 5 స్త్రీ పాత్రలు. ఈ నాటకమునకు మూలము విరాటపర్వము నందలి కీచకుభ ఘట్టము. ఆ ఘట్టము నందలి కథను కొన్ని మార్పులు, చేర్పులుచేసి నాటకముగా రూపొందించి నారు శ్రీ విశ్వనాథ. ఇందు పాండవు లందరూ లేరు. ధర్మప్రతిష్ఠాత కంకుభిట్టు. వధకు మూలకాకకు డగు వలలుడు, తంత్రిపాలుడు. ఇక స్త్రీలలో ముఖ్యపాత్ర సైరంగిని. ఇందలి చమత్కారము పల్లవి కొంత కథ నడపుట.

ఈ నాటకము నందు నాయకుడు కంకుభిట్టు. ఈతని పాత్ర నాటకమున హెచ్చుగా లేకపోయినా నాయక స్థానమును పొందియున్నాడు. అట్టిమహాథుల లక్షణములు, ధర్మప్రతిష్ఠాపన శక్తి, యీతని యందు కలవు. ఇక ప్రతి నాయకుడు కీచకుడు. ఈ నాటకము నందు ప్రాచీనాలంకారిక నాటక లక్షణములతో పాటు నవీనలక్షణములకూడ మిళితములైయుండుట విశేషము.

ప్రాచీన కావ్యలక్షణములలో ప్రతి నాయకునిపాత్ర లోకభీకరముగా వర్ణించబడును. కానియిందు మాత్ర మట్లు లేదు. కీచకుడు సింహబలుడు. ఈతని భుజా

గ్రంథములపై విరాట రాజ్యము నిల
బడియున్నది. విరాట రాజు కేవల నామ
మాత్రమే. సహృదయుడు బలపరా
కమ వంతుడు, సరసుడు, రసికుడు నగు
కీచకుడు సైరంగిని తొలి చూపుతోడనే
మీలికాత్రిస్తే, యని పసిగట్టినాడు. ఆమె
యందలి మోహ మతి శయించిన కీచ
కుడు ఆసౌందర్యరాశిని వర్ణించిన తీరు
మిగుల హృద్యము. కీచకుని దురభ్యుప్తము
ద్రౌపదిని గుర్తెరుగ వుండుట, గుర్తెరు
గుట కవకాశమును లేదు.

విరాట రాజు బావమరది యగు కీచ
కుని ధీశోధితలక్షణములు గల ప్రతినాయ
కునిగా చిత్రించినారు కవిసమ్రాట్టులు.
ఈతనికి సైరంగి యందు కామ వాంఛ
మిక్కుట మైనది. తుద కదేవుత్కృతుగా
పరిణమించి ప్రాణము లహరించినది.
'రాజానో బహు వల్లభా,' అని కదా
పెద్దల నూక్తి. రాజానకు బహువల్ల
భత్వము దోషము గాదు. కాని కీచకుని
కామము అస్థానపతిత మగుట వలన మహా
పాతిత్వమై మృత్యువుగా పరిణమించి
నది. కాని యిందు శ్రీ విశ్వనాథ చేసిన
కొన్ని మార్పులు మిగుల హృద్యములు.

ఇందు పల్లవి పాత్ర చాల చిత్రముగా
నున్నది. ఆమెయు కొకపరిచారిక, ఆమె
కీచకుని హృదయము నెరిగినది. కీచకుడు
సైరంగితో మాటాడునపుడు సైరంగిని
గూర్చి మరీ మరీ అడుగుటచే సుదేష్టనింక
వలదనుకొని సంభాషణమును మార్పు
చున్నను చెప్పక తప్పలేదు తుదకు ఆమె
సామాన్య పరిచారిక యని మాత్రము
చెప్పినది. అట్లయిన కోపముతో, ఛీ!
ఈమె పరిచారిక యను భావముతో
విముఖుడగు. నేమో యని. కాని యట్లు
జరుగ లేదు. ఆమెను తన గృహమునకు
పంపు మని అక్క నడిగినాడు. అక్క
నీకీ పరదారాధిగమనము తగదని వారిం
చినది. ఆమెకు విదుగుడు భర్తలు గలరు.

వారు సామాన్యులు గారు. గంధర్వులు,
అని కెరపును గల్పింప క్రయమైచినది.
కీచకుడు వినలేదు తుదకు విసిగి ఆ తః
పురమునకు పోయినది.

శిరోవేదనతో బాధపడుదున్న సుదేష్ట
యొద్దకు పల్లవి వచ్చినది సంభాషణ
మధ్యమున సుదేష్ట ఈ శిరోజా నాకు తల
నొప్పిగా నన్న దనగా పల్లవి కాదు!
అది నీవు అన్యాయముగా కీచకుని నిందిం
చుట వలన కలిగిన బాధ యని
చెప్పినది. ఇట్లు చెప్పించట ఒకవిశే
షము. అనగా కీచకుడు న్యాయమూర్తి.
న్యాయముగల వారి నన్యాయముగా
దూషించినచో ఇట్లే కష్టము సంభవించు
నని పల్లవి సూచన చేసినది. అందులకు
సుదేష్ట అయిన కావచ్చు నని
యొప్పుకొన్నది.

ఇక ఈపల్లవి కీచకునిలో ఈ గాత్ర
నేను సైరంగి మిగ్గుహమునకు వచ్చు
నట్లు చేయుదు నని మాట లుచ్చినది.
ఈమాటనా వ్యర్థము చేయలేదు. తిని
తెలివినంతను ప్రదర్శించినది. పానీయ
మాన మత్తు వదార్థమును గడిపి సుదేష్ట
కిచ్చినది. దానిని త్రాచి సుదేష్ట ఒడకలు
గని నిద్ర పొందినది. ఆమె మత్తులోనున్న
పుడు శిరోవేదన ముపశమించుటకు కీచ
కుని యింటియొద్ద మంచి పానీయములు
కలవని తెచ్చుచు సైరంగి సునిదృ
ముగా నున్న దని చెప్పినది. మత్తులో
సుదేష్ట సైరంగిని పంపుటకు ఒప్పు
కొన్నది. సైరంగి దగ్గర 'మహారాణి
యజ్ఞాపించినది. పోక తప్ప'దని చెప్పి
నది. సైరంగి కిప్పుడు నశితయ మేర్పడి
నది. ఏమి! తన్నవమానించిన తుచ్చుని
గృహముగా తాను భవలసినది.
పోయిన ఒక ప్రమాదము పోవన్న మరీ
యొక్క ప్రమాదము రెండి శిరోవేదన
మధిక మగుచున్నది. దాని కావధ
మిదియే. అయినను మహారాణి యజ్ఞ

పాటింపక తప్పదు. అట్లు చేయనిచో
భర్తల ధర్మమానకు హాని కలుగును.
మరియు సంభవించినను ఈజమాను
రాలి యజ్ఞ శిరసావహించ వలె నను
కొన్నది. సుదేష్ట పల్లవిగా భ్రమించి
సైరంగి కల్పనవా? అని క్రశించినది.
సైరంగికి విశ్వయజ్ఞానము కలిగినది.
పల్లవిని పాత్రయిమ్మని కీచకుని గృహము
నకి పయనమైనది కాదు చీకటులు
గ్రమ్ముట, చినుకులు, ఈభయ కర తమ
మాను కీచకుని హృదయమునకు ప్రతీకగా
చిత్రించుట విశ్వనాథ వైశిష్ట్యము.

ఈపల్లవి పాత్ర మూలము నందు లేదు
భారతమున సుదేష్టయే చెప్పిపంపినది.
కాని రాజుని మాట తప్పించుట కిష్టము
లేని విశ్వనాథ పల్లవిని కల్పించినారు.
ఇప్పుడు రాజు ప్రారంభమున పరపురు
షుని గృహమునకు పంపనని చెప్పినమాట
వ్యర్థము కాలేక, కత్తులోనున్న సుదేష్ట
ఉండొట్టుట నవాదము.

కీచకుని యింటికి సైరంగి వెళ్ళునరికి
లెండుజాముల ప్రాద్దు పోయినది. అంతకు
పూర్వమే యాని మిత్రుడు వెళ్ళినాడు
అతడు కారద్యుతుడు. ఈత డీచుమించు
ప్రాద్యనాటకము లందలి విదూషకుని
వంటి వాడుగా గోచరించును. సైరంగిని
గాంచి కీచకుడు మోహపరమకుడై తత్తి
దనుగుణమైన సంభాషణమును ప్రారం
భింప సైరంగి బెదరిన లేడి పిల్లవలె
'మద్యమును తిగిగా పోయింపుడు'
మిసోదరి శిరోవేదనమున బాధపడు
చున్న దని మాత్రము పలుకును. అతని
ప్రవర్తము వితిమిర ఈమె వీధి వెంట
పరువెత్తును. ఈ పరువెత్తు సైరంగి
మధ్యలో ఉత్తరను కంకుభట్టును
గాంచును. అచ్చట సైరంగి, కంకు
భట్టు గావించిన సంభాషణము చాల
చిత్రముగా నున్నది

ద్రౌపది పరాభవమును గూర్చి ఉత్తర
మిగుల భేదము నొంది కంకు భట్టున

అభ్యర్థించినది. 'ఒకరాజ పురుషుడు ఒక పత్రికా లిలికమును ఇంతవఱకుండు తరు కుతూ మానభంగము జేయుచున్నించి రాదు శిక్షింపు' మన్నది. అంత ఆత దామె నేరేమన రాజసభలో పేరు చెప్పరాదనినది అచ్చట యథార్థముగా నున్నది కంత భట్టు, ఉత్తర, యిర్వరే. కంపభట్టున్నచోపే సభయని యుత్తర చెప్పినది. అంతట నామెయే అభ్యర్థింప వలెనను చుండగా పైరంధ్ర ప్రవేశించుట సమచితముగా ప్రాసన నాటక మర్యాదను పాటించినది.

అచ్చట వీరిరువరి సంభాషణము ఉత్తరకు మరీఅచ్చర్యమును కలిగించినది.

'యమతీ! ఏల అట్లు చెదవు?'

'నేను మహాపదలో నుంటిని. నాపతు లగు గంధర్వులతో మిర పెట్టు కొను చున్నాను'

'స్త్రీ ఎంతటి మహాపదలోనున్నను నజగురింపరాజెల్లగు. నీకు శత్రువులు లేరా? వారు నిన్ను గుర్తుపట్టెదరు' పురుషులతో నెదిరి మాటాడుచున్నావు. నీకు పురుషుల న లెక్కలేదా!'

'ఔనాను. ఒకరుస్త్రీ, ఒకరుకాదరి. ఒకరు వంట వాడు. ఒకరు పశువుల కాపరి.'

నాట్య కలైవలె చింకులు ద్రోకు తున్నావు'

'నాభర్త నటుడు.' అని యావేశముతో కాదరి భార్య ... అని నిష్క్రమించును.

వీరి సంభాషణములో పరాభవము పొంది తోకత్రొక్కిన త్రాచు వలె విజృంభించుట ద్రోపది పాత్ర యందు సువ్యక్తము. కాని అజ్ఞాత వాసనను

యము పూర్తి కాజొచ్చినది. ఇటులు బయట పడిన ప్రమాద మకు జాగరూకత ధర్మజాని సంభాషణమునందు సృష్టపరచి నారు శ్రీ విశ్వనాథ.

సంకేత స్థలముగానున్న నర్తనకాలకు బోవు కీచకునితో దాని మాటాడు సందర్భము నందును ఒరుగ బోవు కీచకుని మరణమును సూచ్యార్థ సూచనము చేసి నారు. 'దానినే నీనాడు మనస్ఫూర్తిగా మిమ్మలంకిరింప వచ్చితి' ననగా కీచకుడు 'రేపు చేయరాదా' అనెను.

దాని - ఇక నాకాయోగ్యత ఎక్కడిది? కీచ :- ఎందు చేత!

దాని :- ఇదియే నా కడ సారిచూపు. దాని ఉత్తర వారింటికి పోవు మాట అటుంచి యథార్థముగా అ. ఆమెకు కడ సారి చూపే. ఇందు కీచకుని మరణము సృష్టముగా తొంగి చూచు చున్నది.

భారతము నందు లేనికొన్ని విచిత్రము లిందు గలవు. గంధర్వులందరూ విజృంభించి నర్తనకాల కొంత భాగమును దగ్ధము చేసిరి. అని యూరిలో పుకారు. అట్లా నర్తనకాల యందు నాట్యమభ్యసించు ఉత్తరకు ఆరోజు ఆపేరు తలచిన భయము. వలెని జూచిన భయము. ఒరుగ బోవు అమంగళము ఆబాలిక హృదయమున, కట్టి భయమును గొల్పిన దేమా? మృత్యుదేవత ప్రళయ తాండవ మాడు నర్తన కాల భయమును గల్గించిన దేమా? ఈకల్పన మత్యంత రమణీయము.

నర్తన కాలకు వచ్చిన కీచకుడు కొంత సమయమునకు విషయము నందలి యాథార్థ్యమును గ్రహించినాడు. కాని యాతని శరీర మాసందర్భమున సుఖమారముగా నున్నది. కఠిన వలల హస్తము సోకి

నంతనే పాపాణ సదృశముగా పరిణమించినది. ఈ మార్పును తెలియజేయుట లోని యాచిత్యము సహృదయుల కవగతము ఈ సందర్భమున వీరు కలలుని వోటిద్వాదా నేను భీమసేనుడ నని చెప్పించినారు. దీనితో కీచకునకు పారుషము హెచ్చినది. 'నాకై స్త్రీ లేమమున వచ్చిన నీ పాపము మేటికి' అనినాడు ఈమాట కీచకుని పాత్రకు గీటురాయి. పారుషము గల వాడవు బహిరంగముగా యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడవు గావచ్చునుగాదా! ఈదొంగ చాటెందులకు! అను భావమును పారుష శాలి యగు కీచకుడు పలుకుట ఉత్తమముగా నున్నది.

కాని భీముడు బహిరంగముగా యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడగుటకు వీలులేదు కావున అన్నగారి యాజ్ఞానుసారముగా గుప్తముగా కీచకుని వధించినాడు. ఈ నాటకము పాశ్చాత్య నాటకలక్షణానుసారముగా ఒకవిధముగా విషాదాంతము. ఈ చనిపోయిన నాడు సామాన్యుడుకాదు. మహావ్యక్తి. మత్తగజముతో పోరాడగల సామర్థ్యము గజమునకే. అదేవిధముగా తీసిపోనివాడు కీచకుడు. కానియొక విశేషము. ఒక, హిడింబ, కీచకు, భీము, దుర్యోధను లైదుగురు నొకేతరి యుద్ధమించిరి. వీరిలో నెవరిచేతిలో నైన ఒకరు మరణించిన తరువాతి వారందరూ ఆతని చేతిలో మరణించునట్లు విధాత వ్రాసియున్నాడు. కావున కీచకునకు భీమసేనుని చేతిలో దుర్మరణము తప్పినది కాదు.

(సతేషము)

మహాలక్ష్మి నరసింహ & కోపేపరు, క్యాలికో, బుక్స్ & జనరల్ మర్చెంటుస్. నీతమ్మసందు, రాజమండ్రి-1.

కుట్టికవి - మహిషశతకము

- అభినవకాళిదాస శ్రీ తెల్కపల్లి రామచంద్రకాశ్రి -

(గతఃపదిక తరువాయి)

మహిషశతకము :

ఇక నీ కవి మహిషశతకపు తీరును కొంతవరకు విచారితము. ఈ కుట్టికవి తన జీవిత సమయములో దుష్టరాజుల పరిపాలనను, అందువలన కలిగిన ప్రజా దుఃఖమును సహించలేక తన ముక్తిపద విని వదలుకొని వృత్త్యంతరావలంబకుడై నందున తన కుటుంబమును పోషించుటకు కత్తిలేనివాడై వ్యవసాయముతో జీవింప నిశ్చయించుకొని రెండు దున్నపోతులను కొని, కృషిచేయ నారంభించి అందువలన గలిగిన బాధల నెవ్వరిని ధనధాన్యముల నార్జింపి సుఖించియుంటుంటే తానీ మహిషశతకమును వ్రాయుటకు పోతు వని నిరూపించుచు తనకాలములో నున్న విద్యాంసులైన రాజమంశులను స్మృతికి తెచ్చుకొని కృషి నివృధముగా ప్రశంసించుచున్నాడు.

‘నానాజీ ప్రభువద్ద భానుశహజీ

- ద్వానందరాజుగారు

విద్యాంసుః ప్రభవో గతాశ్రుతి నుధి

- సన్దోహజీవాతమః ।

విద్యామాం విషబుద్ధయోహివృషలా

సుభ్యాస్తి దానీస్తనాః

కింకర్తేన్ను! కృషే! ప్రజామిశరణం

త్యామేవ విశ్వావసీమ్॥’

అనగా ధాన్యమైన నానాజీ మంత్రి చంద్రభాను మహాగజు సుఖ్యోక్తుడైన శహజీంద్రరాజు ఆయన మంత్రియగు ఆనందరాజును మున్నగు విద్యత్రువులు తమ ఆశ్రయమున నుండు విద్యాంసులను చక్కగా పోషించుచుండిరి. ఆ ప్రభువులెల్ల నాయుః పరిమితి దీరి పరమ పదించిరి, ఇప్పుడు కూడా కొందరు ప్రభువులు లేకపోలేదు. ఉన్నారు. అయితే

ఇప్పటి ప్రభువులు వృషాలై శ్రుతి స్మృతి పురాణాదుల యందు నమ్మకము లేనివారు. ఇట్టివారివలన విద్యాంసుల మైన మాకు రక్షణము కలుగదు. కనుక తల్లీ! ఓ కృషిచేతా! ధాన్యధనముల నుత్పత్తిచేసి ప్రపంచమును సర్వకాలములయందు రక్షించు నిన్నే నేనాశ్రయించుచున్నాను అని తాత్పర్యము.

ఏమయ్యా! బ్రాహ్మణుడు శాస్త్ర సమృతముగాని కృషివలన జీవించుట యుక్తము కాదని యందులేమో! అట్లుగాను, బ్రాహ్మణుడును ఒకపుడు కృషి నాశ్రయించి జీవిచుట యుక్తమేయని ఈ కవి క్రింది స్లోకములో నిరూపించి యున్నాడు.

దుర్భిక్షం కృషితో నహితి జగతి

భ్యాతం కిల! బ్రహ్మణా

మాపద్ధతయా మనోశ్చకృషి గో

రక్షాదికం సమృతమ్ ।

భూషేష్కర్థ పరేషు హస్త సమయే

క్షుణ్ణే చ దుర్భిక్షతో

వృత్త్యర్థం కృషి మాశ్రయే మభువి నః

కింవా తతోహీయతే॥

అంటే ‘కృషితో నాస్తి పాకమ్’ అను అనుభవముల నూక్తినిబట్టి నేను గూడా కృషినాశ్రయించిన కఱవులే దని నిశ్చయించు కున్నాను. బ్రాహ్మణుడు కూడా జీవనము జరుగనపుడు కృషిగోరక్షణాదులను ఆవలంబించ వచ్చునని మనుధర్మశాస్త్రము ఒప్పుకొన్నది. రాజు లిప్పుడు సుత్ప్రవర్తనలేక ధనాకాతత్వరులై యున్నారు. ఈ సమయము కఱవుచే పీడింపబడుచున్నది. విద్యాంసులను పోషించువారులేరు. ఇట్టి సమయములో కృషితో జీవించుటలో తప్పేమియులేదు. ఆపద్ధర్మముగా కృషినాశ్రయించినను సర్వధర్మమును చక్కగా నునుపించెదను. దీన నా కేవలమును కలుగదు’ అని భావము.

ఏమయ్యా! ప్రభువులు విద్యాంసులను పోషించు నీతిలో లేనపుడు ఉపాధ్యాయ వృత్తిలో నైనా జీవించుట శాస్త్రసమృతము కదా! దానితో జీవించుక కృషి నేల ఆశ్రయించెదవు అని యందులేమో అట్లుగా దని దున్నపోతు నుద్దేశించి ఈ క్రింది స్లోకములో నీవిధముగా చెప్పుచున్నాడు.

‘అర్య శ్రీధర మంబుడిత మహా

దృష్ట్య మహాపండితా

విద్యాయై స్మృహయే న యద్యపి వరం

క్షాత్రం బిభేహ్యహవాత్ ।

వాణిజ్య ధనమూలకం తదభిలం

త్వక్వాశ్రిత స్త్వ మహం

త్వం విద్యా చ ధనం త్వ మేవ సకలం

త్వం మే లలాయప్రభో!’

ఓ మహిషరాజా! పూజ్యుడైన శ్రీధరుడు మహాపండితుడు, ఈయన ఉపాధ్యాయ వృత్తి నవలంబించి యున్నాడు. అంబుడితడు పద్ధర్మముల చదువుకొని అగ్ని హోత్రాగ్నిప్రోమాది నిత్యకైమిత్తిక కర్మాచరిణి తత్పరు డయ్యె. వీరిద్దరు ఆధ్యాపన, యజన నిరతులై యుండియు ఎల్లప్పుడు దాక్షిణ్యముచే పీడింపబడుచున్నారు. కనుక వీరిరూపాచి విద్యా జీవనముపై స్మృహలేనివాడ నైతిని. ఓశ్రీధర్మము సవలంబించి జీవితమంటే యుద్ధము చేయుటకు భయపడుచున్నాను. వ్యాపారముచేసి శివితమంటే అంబుల కరపరమైన మూలధనము నాదగ్గర లేదు. కనుక నీని ఎన్నిటిని వదలి నన్నాశ్రయించితిని. నాకు నీవే విద్యవు, నీవే ధనమవు. సర్వము నీవే. నీమాత్రముచే స్యాసౌఖ్యములు గలుగ గలవు. అని పై స్లోకమునకు తాత్పర్యము.

ఇదిగాక-

‘విద్యాపణ్య విశేష విక్రయ వణి

హాతిస్సుధి శ్రీధరం

స్వన్నం స్వర్ణ మభూ దృతాంబు మఖినో

ధిక్త్య పద్ధర్మసీమ్ ।

భ్యాతిః కట్టిక విస్తు దుర్భాగృహ

ద్యారేషు నిద్రాయతే.

శక్తిరసం మహిషేశ్వ రాజనుస్మృతే
 ర్దౌర్భాగ్య ధామ్నః ఫలమ్
 అని చెప్పియున్నాడు. అనగా నా కను
 కాలికుడైన శ్రీధర పండితుడు జీవనము
 కరుగక ఉపాధ్యాయ వృత్తివలంబించి
 కష్టమైన యిచ్చినవారికి ఎక్కువగాను,
 కష్టమైన యిచ్చినవారికి తక్కువగాను
 వదులు చెప్పియు వేదాది విద్యలను
 వ్యాపారసరిగా మార్చి కేవలము
 వైశ్యుడైనాడు. నాసహాధ్యాయయైన
 శంబు దీక్షితుడు పద్దర్శనములు చదివి
 రాడు. కాని ఆయనకు స్వన్నము అనగా
 కిరవంటకము బంగార మైనది. (అంటే
 బంగారు వలె మంచి అన్నియు దొరుకుట
 గొప్పమైన దనుట) ఇట్లున్నపుడు ఆయన
 పద్దర్శనములకు ఏమి ప్రయోజనము కలిగి
 యిది? ఇదిట్లుండగా జగత్ప్రసిద్ధుడైన కుట్టి
 వియ్యోతే నురసివల తల వాకిండ్ల నుం
 వరబడి నిద్రపోవుచున్నాడు. ఈయనకు
 పండితు కుట్టి దుర్గాసపట్టుటకు మహిష
 రాజు నాశ్రయించక పోవుటయే కారణ
 మయ్యెనని యన్నాడు కుట్టికవి యని
 తాత్పర్యము.

ఇంతేగాక పాపమా మహాకవి ముఖ
 జీవనములేక 'శ్రుతిస్మృతిప్రశ్నితారాపత్తు
 లచే కృషియే చేయదగినది. అదియే జీవన
 మనకు ముఖ్యసాధనము' అని నిర్ణయించు
 కొని, ఆ కృషికి ముఖ్యపాత్రులైన గున్న
 పోతునకు రాచరికము నంటగట్టి కార్య
 కార్య వివేకములేక అన్యాయముగా
 ధనార్జనముచేసి సోపానముల మని
 నిట్టవీగెడు రాజుల దుశ్చరిత్రను వెల్లడిం
 చుటయే ఈ మహిషేశ్వరకమునకు ప్రయో
 జనమని తలంచి ఇవ్వధముగా చెప్పా
 చున్నాడు.

'యం యో రక్షతి తస్య స ప్రభు రితి
 స్వప్తం హి మద్రక్షిణో
 రాజశ్రీ మహిషా న్యనుత్య సఫలం
 కశ్యప్య వాగ్దేవమ్ ।

మత్స్యదానిరతా నృదీయ మహిమ
 భిజ్ఞాన కూన్యా వ్రుభూన్
 యన్నిదాహి నిశమ్య తద్గుణవిద
 స్తుప్త్యస్తు సన్తో వృషాః' ॥

అనగా ఎవడు, ఎవనినిరక్షించుచున్నాడో
 వాడు అతనికి ప్రభు వని క్రసిద్ధమైనది.
 అందువలన రాజ్యలక్ష్మిగో గూడె సకల
 ధాన్య సంపాదనచే, నన్ను రక్షించు
 చున్న మహిష ప్రభువులకు స్తుతించి నా
 వాగ్దేవమును అనగా సాహిత్యప్రాగ
 ల్భ్యమును సఫలము చేసికొనుచున్నాను.
 నాపాండిత్య మహిమ వెలుంగక నన్నె
 వరు పీడించుచున్నారో! ఆరాజులను నిం
 దించుచున్నాను. ఈనిందనమును విని
 గుణగ్రాహులై యోగ్యులైన రాజు లం
 దరు సంతసించుతున్నారా! యని భావము.

ఈ మహాకవి ధనవంతుల నాశ్రయిం
 చగా వారు ఈకవి విద్యాప్రభావ
 మును లెక్కించక ఎంతటి అనాదరమును
 చూపిరో కాని ఈయన వారి యనాదర
 మును సహించలేక ఈ పద్యమును వ్రాసి
 నాడు

'మత్తా విత్త మదై ర్దురాగ్రహ భృత
 శ్చచ్చిణాల రణా సుతాః!
 యోమో దుర్ధినికా నితాన్త పరమ
 వ్యాహర కాలేమకాః
 తేహం వక్త్ర విలోకనా త్తవ పరం
 స్థూలాణ్డకోశేక్షణం
 యేన శ్రీ మహిషేంద్ర! లభ్యత ఇహ
 ప్రాయోణ మృష్టాశనమ్॥

అనగా ధనమదముచే గర్వితులై
 మేమే సర్వోత్కృష్టుల మను అభిమాన
 ముచే విట్టివీగుచు నన్యాయార్జితమైన
 ధనముగలవారై క్షుక్కులమై కిటువుగా
 మాట్లాడు సంకరజాతి ముండా కొడు
 కల ముఖములను జామటకంటె ఓ
 మహిషరాజా! నీయండ కోశదర్శనము
 మేలు గలిగించును. ఎందు కనగా నీ
 యండకోశ దర్శనము చేయుచు అతిక
 దున్నగా దానికలన వరి వంటకము వప్పు

మాన్నగు ఉత్తమ భోజనము ముఖముగా
 లభించుచున్నది. దుర్ధినివల ముఖము
 జూచిన నేమియు లాభము గలుగదు!
 అని అర్థము.

ఇదిగాక ఈకవి విద్యాజీవనము జరుగ
 నందున దున్న పోతులను సాధనముగా
 జేసికొని జీవించు చున్నప్పటికిని, అప్పటి
 దృష్టపరిపాలనములోని అధికారులు పాల
 ములో పండించిన ధాన్యమును బలాత్కా
 రముగా గొంపోవుచుండి రట. ఈవిధాన
 మును సహించలేక-

దేహం స్వం పదగ్య యద్ధి భతతా
 ధాన్యం ధనం వార్జితం
 తశ్శక్యం ప్రసభం వారన్తి హి సుబే
 దారా స్ఫుక్తియం యథా!
 హేతు స్తత్ర కిలాయ మేవ మహిష!
 జ్ఞాతో మయా శ్రూయతాం
 పుత్రా ఏవ పితృ ర్వరన్తి హి ధనం
 శ్రేష్ఠా బలా ద్వాఖిలమ్'

అని చెప్పినాడు. అనగా ఓచున్నపోతా!
 నీవు నీ శరీరమును కష్టపెట్టి ఏధన
 ధాన్యములు సంపాదించినావో! వానిని
 సుబేదారుడు మొదలగు ప్రభుత్వోద్యో
 గులు తమ సొత్తునువలె తీసికొని పోవు
 చున్నారు. ఇట్లు తీసికొని పోవుట కేమి
 కారణమో దాని శే నెఱింగితిని. దానిని
 నీకు చెప్పెద విచము. లోకములో
 ప్రేమతో గాని బలాత్కారముగాగాని
 తండ్రి ఆస్తిని తీసుకొనువారు కొడుకులే
 కదా! అంటే వీరునీకు పుట్టినవారు కను
 క శే నీక స్థానికమును తీసికొను చున్నారు.
 అని భావము.

మరియు దున్న పోతుపండించిన ధాన్య
 మును గొంపోవుచున్న సుబేదారాదిదుష్టా
 ధికారులను శబ్ద శక్తి మూలమున
 సాధర్యము ధ్వనించునటులు తనకవితా
 సామర్థ్యమును వెల్లడించుచు
 'ఉన్నతా ద్రవిణాధికార వశత
 స్సంభం గతా దర్లతై

స్సంజాతా వృషలే శతో విరచితా
న్యాయావిభూత్యా దృతాః।
కేచిచ్ఛుభ్ర భృతశ్చ సంప్రతినుబే
దారాధమః కాసర!|
జ్యేష్ఠాకిం భవతో వద త్వ మధవా
సత్యం కనిష్ఠా ఇమే॥

అని చీవాట్లు పెట్టుచున్నాడు.

ఓదున్న పోతా! పరమనీచులైన నుబే
దారాదులు ద్రవిణాధికార వశతః
ఉన్మత్రాః। ద్రవిణ=ధనము. అధికార=
చెల్లుబడి, వశతః= తమస్వాధీనమై
యున్నందున, ఉన్మత్రాః= మడించి
యున్నారు. నీవును ద్రవిణాధికారవశతః.
• స్వత్రాః అంటే ద్రవిణ = బలిమిచే,
అధిక = మిక్కిటమైన. ఆరవ=
ధ్వజలయొక్క, శత = సూర్యులదానవై
ఉన్మత్రాః= వెట్టెత్తిన దానవు; అనగా ఎడ
యైన గేదెను చూచి అనేక విధముల
నలచుచు ఒడతెరుగక యుందువనుట.
వారు, దుర్గుణైః = దంభాహంకారము
మొదలైన చెడుగుణములచేతః స్తంభం
గతాః = స్తంభులైయున్నారు. అంటే ఈ
వని చేయవచ్చు, ఈవని చేయకూడదను
జ్ఞానము లేని వారనుట. నీవు దుర్గుణైః =
కఠుత్రాశ్చ చేత, స్తంభంగతః = కట్టు
గుంజను పొందియున్నావు, వారు శృష
లేశతః= వృషల = కూర్మలలో, ఈ
శతః=శ్రేష్ఠునివలన, సంజాతాః=
పుట్టినారు; నీవు వృషలేశతః= వృష =
పుణ్యముయొక్క, లేశతః= లేశమువలన,
సంజాతః=పుట్టినావు. ఏకొద్ది పుణ్యము
ననో జన్మించితి వనట. శరచితా=
న్యాయావిభూత్యా. విరచిత = చేయ
బడిన, ఆన్యాయ=అన్యాయము గల
వారై అవిభూత్యా = విభేదమైన
విశ్వరథముతో, ఆవృతాః=కూడుకొన్న
వారు-అంటే అన్యాయముచేసిలంచములు
దీసికొని, సంపాదించిన ధనము
గల వారనుట. నీవు విరచిత + అన్య +

ఆయ + అవిభూత్యా + ఆదృతః -
అనగా విరచిత = చేయబడిన, అన్య =
నిను పాలించువారియొక్క, ఆయ =
ధనము గలదానవు; అవిభూత్యా =
మిక్కిలి సరిపోవునంతధనమును సంపా
దించి పెట్టిన కారణముచే ఆదృతః =
అ గీకరింపడినావు, వారు శృంగభృతః,
శృంగ = కొమ్ము వాద్యమును భృతః =
ధరించిన వారు. అంటే సుబేదారాద్యధి
కారులు గ్రామములకు వచ్చునపుడు వారి
ముందు కొమ్మువాముంచు కొనుచువచ్చు
ఆచారముగల వారు అట్లే నీవు శృంగ =
కొమ్ములను భృతః = ధరించియున్నావు
నీకును సుబేదారాదులకును ద్రవిణాధికార
వశోన్మత్తత్వాదులగు ధర్మములు
సమానముగ నున్నందువల్ల వి.
కనుక నీవులైన సుబేదారాద్యధికారులు,
భవతః=నీకు జ్యేష్ఠాకిం = అన్నలా!
అధవా=లేక, కనిష్ఠాః = తమ్ములా, వద =
చెప్పుమని అర్థము. అనగా దున్న పోతు
కంటె అధము అని భావము.

మఱియు నీకవి అప్పుటి దుష్పరిపాఠ
నలో వట్టిలులు, మూఢులునైన సభ్యు
లతో నిండియుండిన రాజసభను స్ఫులికి
చెచ్చుకొని తన దున్నపోతును ఈ క్రింది
విషయముగా ప్రేరేపించుచున్నాడు.

కర్నం కర్న మహర్షికం వసుమతీం
క్లిశ్నాతి కిం కాసర!
త్వం సైభ్యై రధునాత నైర్వృపసభాం
సాకం సుఖే నావస!
న జ్ఞానం న చ కేఽస్తి కాళమితి
వ్యర్థం మతిం మాకృధా
త్వతో మాధతమా ఇమే, భవసి హి
త్వం తేషా వాచస్పతిః

అంటే ఓ దున్నపోతా! నీవు రాతింబ
వళ్ళు పాలమునున్న ఏల శ్రమచెందు
చున్నావు? ఇప్పుడు రాజసభలో నుండు
సభ్యులతోగూడ రాజసభకు వెళ్ళి సుఖ

ముగా నచట గూర్చుండుము. నాకంతటి
బుద్ధి, మరియు నేర్పు లేదని యందు
వేమో! అట్టిపనికి మాలిన ఆలోచనను
వదలుకొనుము. ఇప్పుడా కథలో నుండు
సభ్యులందరు నీకంటె మూఢులు నీ
వక్కడికి పోయినచో నీవు వారందరిలో
బహుస్పతి వమ్మిద వని తాత్పర్యము.

ఇంతవరకీ మహాకవి తానీశతకములో
శతకరచన హేతువును, కృషిసాశ్రయం
చుట వలన గల లాభమును, అప్పుటి
దుష్పరి పాలనలోని యుద్వోగలను
వారి దుశ్చేష్టితములను దాదాపు నలుబది
పద్యములతో వివరించిరాడు తక్కిన
అఱువది పద్యములతో చక్కనిట్లేష.
మనోహరముగు వ్యంగ్య మర్యాద, సోశ
ములైన ఉపమాద్యలంకారములును సుల
భముగా పండిత హృదయగోచరమగున
టులు దున్నపోతును శ్రీ వైష్ణవుడు,
రామాయణము, ఆంజనేయుడు, మన్మ
థుడు, సముద్రము మొదలగు సుపమాన
వస్తువులతో పోల్చి వర్ణించినాడు. ఈ
యందు పద్యములలో గొన్నిటిని మా
త్రము పఠితలకు బఠించితిములను గావించు
చున్నాను.

‘ధత్సే శృంగయుగం శ్రుతేష్ట మభితో
గాత్రేచ చక్రాంకణం
శ్రీరామానుజ మండఃస్య సదృశం
చిహ్నం చ ధత్సే ముఖే।
పంక్తి భూయ నిజ శ్రబంధ సమయే
క్రందస్య మంకారవం
నూనం శ్రీ మహిషాధిరాజ! భవసి
శ్రీవైష్ణవాగ్రేసరః’

అని చెప్పినాడు. అంటే మహిషాధిరాజ =
ఓగున్నపోతా! నీవు శ్రీవైష్ణవాగ్ర
సరః = వైష్ణవశ్రేష్ఠుడవు, భవసి = అగ
చున్నావు; ఎట్లనగా వైష్ణవుడు శృంగ
యుగం, శృంగ = గుర్తులయొక్క
యుగం = జంటను ధరించుచున్నాడు.
అనగా తెల్లని మద్దతో రెండు నిలువ

బాటియ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక

నామాల దిద్దుగంటు ననుట, నీవును, శృంగయుగం = పెండు కొమ్ములను ధరించుచున్నావు. ఆయన-గాత్రే = శరీరమందు అభిరతి = అంతట అనగా ఇరు ప్రక్కలనుండు భుజములంగు, చక్రాంకనం = గుర్తును, అంటే కాల్పబడిన చక్రముల గుర్తును ధరించుచున్నాడు. ఆయన రామానుజమండలస్య = రామానుజ = రామానుజమతస్థుల యొక్క, మండలస్య = గుంపునకు, సదృశం = యోగ్యమైన, చిహ్నం = గుర్తును, ధరించుచున్నాడు. అనగా అలాట భుజోదరాదులందు నుద్దలతో నామములు ధరించుచున్నాడనుట నీవును రామా = లక్ష్మీదేవికి, అనుజ = తమ్ముడైన చంద్రునితో, సప్తశి = సమానమైన, చిహ్నం = గుర్తును ముఖమున ధరించుచున్నావు. అంటే ముఖమున చంద్రునివలె గుండ్రమైన తెల్లని చుక్కను ధరించుచున్నావనుట (ఆయన) నిజప్రబంధ సమయే, నిజ = తమదైన, ప్రబంధ = ద్రావిడ ప్రబంధముయొక్క, సమయే = సమయముందు అనగా దేవగోత్రవాది సమయములో, పంక్తిభూయ = వైష్ణవ పంక్తులలో చేరి, అనుందారవం = ఎక్కువ ధ్వనిగలుగునటుల, నిజ = నియోక్తి, ప్రబంధ = గట్టిగా కట్టివేయుట యొక్క, సమయే = అవసరములో, పంక్తిభూయ = దున్నపోతులవగుగలో చేరి అమంరా రవం = పెద్దధ్వని గలుగునటుల, క్రందని = ఆరచుచుండువు, కనుక తప్పక నీవు శ్రీవైష్ణవుడవే అగుచున్నావని ఆర్థము.

ఇట్లే ఈక్రింది పద్యముతో దున్నపోతును మన్మథునిగా వర్ణించి యున్నాడు.

‘నిత్యం ధీరమనాంసి కర్షసి సదారత్యాం సముత్సాహవాన్’

ముగావా ముపమాసి మాసి తపసి జ్యాకర్షణేనోజ్ఞితః | సామర్థ్యం విషమేషు కర్మసు భజన్మగ్రేవసన్తం స్పృశన్యత్యం శ్రీమహిషేష్టా మన్మథ ఇవ ప్రత్యక్ష మాలక్యతే ||

అనగా ఓ మహిషరాజా! నీవు మన్మథుని వలె గనపడుచున్నావు. ఎందుకనగా మన్మథుడు, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ధీరమనాంసి, ధీర = యోగులయొక్క, మనాంసి = మనస్సులను, కర్షితి = త్రోవేయవలెననుచున్నాడు. నీవును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ధీరం + అనాంసి, కర్షసి, ధీరం = గట్టిగా, అనాంసి = బండ్లను, కర్షసి = లాగుచున్నావు; ఆయన సదారత్యాం సముత్సాహవాన్ = ఉత్సాహవంతుడై యుండును నీవును, సదా = ఎప్పుడును, రత్యాం = రతిక్రిడయందు, సముత్సాహవాన్ = సంతోషముగ వాడవై యుండువు, ఆయన ముగానాం = సుందరులకు ఉపమా = పోలిక చెప్పు కొనదగిన వాడగుచున్నాడు. నీవును ముగానాం = మూఢులకు, ఉపమా = ఉదాహరణ భూతుడవు, అసి = అగుచున్నావు. మన్మథుడు, తపసిమాసి = మాఘమాసమున జ్యాకర్షణే, జ్యా = అల్పత్రాడుయొక్క, ఆకర్షణే = లాగుటచేత, ఉజ్జితః = వవలిపెట్టి బడినవాడు, నీవును తపసిమాసి = మాఘమాసమునందు, జ్యా = భూమియొక్క, కర్షణే = దున్నుటచేత, ఉజ్జితః = వదలిపెట్టబడినవు. మాఘములో జనులు తపములో నిమగ్నులై యుండుదుగనుక అపుడు మన్మథునకు జ్యాకర్షణతో ఆవసర ముండదు. మాఘమాసములో దున్నపోతుకు భూమిదున్న పనియొండ దని భావము. మన్మథుడు విషమేషు కర్మసు, విషమ = పంచ సంఖ్యాకములైన ఇషు = బాణములయొక్క, కర్మసు = పనలయందు, అనగా తన

తంచబాణములను వింటిగంటు ఎక్కువెట్టుట, వదలుట మన్మథు పనులయందు, సామర్థ్యం = దిట్టయగుటను, పొందగా, నీవును విషమేషు = కష్టములైన, కర్మసు = బండిలాగుట మున్నగు పనుల యందు, సామర్థ్యం = దిట్టయగుటను, భజన్ = పొందుచుండువు మన్మథుడు, వసంతం = తన మిత్రుడైన వసంతుని, అగ్రే = ఎదుట, స్పృశన్ = స్పృశించుచుండ, నీవును, అగ్రే = ఎదుట, తపన్తం = ఉన్నవానిని, స్పృశన్ = రాచిగొనుచు పోవుచుండువు. కనుక నీవు మన్మథఇవ = కామునివలె, ప్రత్యక్షం = సాక్షాత్తుగా. ఆ లక్యతే = కనబడుచున్నావని దీని యర్థము.

ఇట్లే ఈపట్టి మహాకవి దున్నపోతును వర్ణించు మిషతో రాజును సర్పి వర్తనగల వానినిగా జేయదలచి దున్నపోతును సర్ప దేవతాత్మయుని, సోక్రేత్ తృప్తికస్తుని, రాజకంటె గొప్ప దని, న్నటించినాడు. శతకమును సమాప్తించి చివరకు తనను మానువు పోషించిన భోజుల వంశ ప్రభువునకు ఆయురారోగ్యములు గలుగ నాశీర్వదించి యున్నాడు. ఈ గ్రంథము విశేష సనాథమై యున్నందున దీనిని మహా ప్రబంధ మనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. ఇందలి వృందయంగమమైన వ్యంగ్య మర్యాద, సుబోధములైన శేషకవిత్వరీతులు, ఉపమాద్యలంగారములు, అక్లిష్టవిరర్థక పతిత పదజాలములును ఈమహాకవి వాక్కునకు దాస్య మొసరించినవి. ఈ గ్రంథముతో పరిచయము గలిగిన సహృదయులకి యశములెల్ల హృదయ గోచరములు గాగలవు.

—:జయస్తు రసికా స్సర్వే :—
‘అకాశవాణి హైదరాబాదు కేంద్రం సౌజన్యంతో’

కావ్యాలంకార సంగ్రహము - సమాజ దర్పణము

- శ్రీమతి పి. కుసుమ, ఎం. ఏ.

భాషాపరిజ్ఞానమునకు ఛందో వ్యాకరణములట్లు వాఙ్మతత్వ - పరిశీలనమున కలంకార కాస్త్ర మత్యంతోపాదేయము ' అని శ్రీమదుసు వేంకటరమణయ్య గారనిరి. మనము చేరదలచుకొన్న గమ్యానికి మెలురాళ్ళు, బోర్లల ఇన్ స్ట్రక్షన్లు, ఎలా ఉపకరిస్తాయో, ఎలాగే వివిధ మార్గముల పయనించు అనేక సాహిత్యకాళా విహంగాలకు అలంకార కాస్త్రం అత్యంతావశ్యంతోపాదేయమే కదా!

ఎంతో తేలిక అనిపించే అలంకార కాస్త్ర రచన వాస్తవానికి పురాణ ప్రబంధచనలకన్నా అత్యంతక్లిష్టమూ క్లిష్టతరమూన్నా! పురాణ ప్రబంధాలలో స్వకపోల కల్పనలకు, విస్తృతాస్తాదశ వర్ణనలకు ఎంతో అవకాశమున్నది. అలంకారకాస్త్రంలో అలాంటి అవకాశం లేదు. అది నిర్దిష్టనియమాలివి అనుసరించాలి. స్పష్ట మూత్రాను సంధాన మయి ఉండాలి; ఖచిత సిద్ధాంతవ్యక్తీకరణ కాంచన కుంభంలో బంధింపబడిన సాహిత్య కమోనిధి. అలాటి అలంకార కాస్త్ర గ్రంథరచనకు పూనుకొన్నాడంటే ఆ కవి తన మస్తిష్కపై ఎంతటి భారాన్ని వహించ బూతు కొన్నాడో అర్థమౌతుంది.

సాహిత్యం నాటి సమాజాన్ని నాటి జనుల వ్యవహారాచారాలను అలవాట్లను ప్రతిబింబిస్తుంది. సమాజానికి దర్పణం సాహిత్యం. విభిన్న సాహిత్య ప్రక్రియలలో మౌలిక భేదా ఉండకచ్చును గాని సమాజప్రతిబింబత్వ లో మాత్రం ఏకత్వాన్ని సహిస్తున్నాయి. పురాణ ప్రబంధ ఖండకావ్యాది రచనలు కథా మాత్రంతో అల్లబడిన వివిధ వర్ణనా

శోభిత పుష్పమాలికల వంటివి. అలంకారకాస్త్రం సమస్త వర్ణనలను కాంతి కిరణాలను ప్రతిఫలించే అమూల్య రత్నం వంటిది. చిన్న ఆధారంతో విస్తరించే విధనా ప్రశ్నపుష్పల శోభిత సాహితీ ప్రక్రియలు ప్రబంధాది వాఙ్మయలతాని కంజాలు. అయితే నేచ్చా గగనవిహార పత్ర, గాలను తుపానుగో గాలివాటుగా కొట్టుకుపోయి ముళ్ళుడొంకలలో పడిపో కుండా సూత్రంతో నిలిపి, వారింది, జాగ్రత్తగా ఎగిరేటట్లు ప్రయత్నం చేస్తాయి అలంకారకాస్త్రాలు.

'కావ్యాలంకార సంగ్రహము' అలాటి ఒక అలంకార గ్రంథము. ఇది మూర్తికవి ప్రణీతము! 'నరసభూవలీ యము' దీని నామాంతరము; విద్యా నాథకృత సంస్కృత 'వ్రతాపరు ద్దీనుము' ఆధారము; మూర్తికవియే రామ రాజ భూషణు డని ప్రతీతము; తత్ చర్చ ప్రస్తుతము అనవసరము. కావ్యాలంకార సంగ్రహము సమస్తా లంకారశోభిత మనునది వాస్తవము.

సాధారణంగా మన ప్రబంధాలలోని వర్ణనలు చాలావరకు చర్మిత చర్మణంగా ఒకే మూసలో పోసికట్టుగా ఉన్నాయి. మూర్తికవి తత్వగ్రంథంలో అలంకారోదాహరణముల నివ్వడంలో కొత్తపుం తన త్రొక్కుడు. ఆనాటి తైలిలో కొన్ని విలక్షణ నూతన మార్గాలను అనుసరించి కొంత విభిన్నతను సాదించాడు. ఆ విలక్షణతలోనే మనకు నాటి సమాజ స్వరూపాన్ని, అమూల్య చారిత్రికాంకాలను అందించాడు.

'కావ్యాలంకార సంగ్రహ' కృతికర్త తత్కృతిధర్త యగు ఓబయ నరసింహ రాజు (ఓబళ నరసరాజు) ను ప్రథమా

కావ్యసంఘో ప్రస్తుతించి, గ్రంథమునంతను నరసోద్యనాథుని వరంగానే రచించాడు ఆ రాజకవి! ప్రస్తుతిరలన మనకు నరసరాజు వంశవర్ణనాదికాలు తెలుస్తున్నవి. ప్రథమాకావ్యసమాన 80 నుండి 86 పద్యాలవరకు సూర్యవంశపు పూర్వపురుషుల క్రమము తెలుపబడినది. కలియుగమున ఆవంశ పురుషుడై ఒప్పు కరికాల చోళవిభుడు. 'ఆ కరికాలచోళ కుంభిని నాగుకులమున సంధించె... పోచిరాజు' వారిలో 5 వ తరమున ప్రథమించిన రాజు 'ఓబళ నరసరాజు.' 91 వ పద్యంలో ఓబ నృపాల లక్ష్మమాంబలకు 'నృసింహ ధరణిపతి జనియించెన.' మన చుర్రకాయలు బుర్రలు బద్దలుకొట్టుకొకుండా ఇంకటి సుదీర్ఘతాలను మన కంఠజేసిన మూర్తికవికి మన మెంతో కృతజ్ఞులమై ఉండాలి. ఇలాగే ఆర్యులకంటే నరసరాజు భిన్నజాతి అనే విషయం ఈ గ్రంథ ద్వారా ప్రువచితమైతి (1 ఆ) 'చంద్రగుప్తి దుర్గు' న 'వేంకట క్షితి వరుడు' విలసిల్లెను 'తొరగంటి నరస భూప !' (5 ఆ. 172 ప) కలక తొరగంటి దుర్గునికి 'పోచిరాజావ్యాజాంబోధ పూర్వచంద్రుడు' క్రభువై ఆలగారి నని తెలియుచున్నది. 'చంద్రుడో? యాయు పేంద్రుడో? ... యంచు' 'సాంద్రభుజ వ్రతాపరణసాహసు వోబయనారసింహు' ని 'ఆర్యులు' కలంకు రటు! గుణాని విరోధ, ద్రవ్యవిరోధమున కిచ్చిన ఉదాహరణములో 'తలియబోడి... చర్చింపగా నార్య (= పార్వతి, యై, చెలవం బందియు నన్యభాష (= సోస్యతి) యగు'

ఈ లక్షణ గ్రంథ రచనాకాలము నాటికే కొన్ని తదాధునిక పరిస్థితులు, పద్ధతులు, పదాలు ప్రవేశించినవి. రాజు యొక్క 'యశోజలజాక్షి ... వైమానిక వాహిని న్నగు నమంద ని జాలిశయంబు పేర్కొకి' స్వాధీనపతికకు తార్కాణ మైనది. నాటికే విమానాలు, యంత్రాలు

మనదేశంలో వాడుకలోనికి వచ్చినవి (తొమ్మిది) 'నిలునిలుమనం' నర సింహుడింతిలో గూడినవా; లలరు భవ నీయచాపము. కలుగానుగిద్దివి పిప్పిగా గావించునా,' అప్పటికే రాతిగానగలు వాడేంతటి నాగరకత భారతదేశంలో ఉన్నదన్నమాట.

తొరగంటి దుర్గరాజ్య, స్థిరసింహాసన నివాస దీక్షానిధికి, వరయంత్ర మత్స్య భేదన, బిరుదోద్దండునకు గండభేయండు నకున్. (1 ఆ 107 వ)

'నరసేంద్రుడొకమ్మున, మత్స్య యంత్రమున్ సాంద్రనిహాసేన నవి సంతతము న్విని తత్తటించిమ; త్వేంద్రుడు (ఈత దొక రాజేమా) యోగ ముద్ర ధరియించి చరింప దొడంగెను.'

'వెలదికి మణితాటంకము, లలరున్ దిగ్వి జయకాంక్ష నతనుడు చూపుం, జలు కలు నికాతములుగా, నలవడ వడిఁ దేడు కాణయంత్రము (సానబట్టే యంత్రము) లనగన్' (3 ఆ 31 ప) వలపులనూత్రధారుడగు మన్మథుడే 'అన వద్యనృపాకృతి' జూచి నిశ్చలత విహిం పగా' కలికి కదలజాలని జంత్రపు బొమ్మవలె నిశ్చలగాత్ర వల్లియైనది 'సలిల చ్ఛాయ గుణించి యంత్రకృత మత్స్యం బీ నృసింహాక్షమా; తల నాథాగ్రణి యేసె నంచు విని తద్యంకాధిపుంబట్టినన్, సోలచ్చాక్షగుణించి తేయు నని యం చదీప్తి మార్తాండునిన్, బలిమింబట్టడ కేగ రాహు విధునిం బైకొన్న చందంబు నన్' నరకభూతరు వశముల పురుషు డగు సూర్యుని (యత్రమత్స్యము నేసిన నరసనృపుప్రతాపాగ్నికి బెదరి) రాహువు చంద్రుని పట్టినన్ని సార్లు సూర్యుని గ్ర సింపడు ఇది మన పూర్వుల భూగోళ శాస్త్రమథనమనకు తార్కాణము. నరక భూపాలుడు భూవారమును వహించుటచే అనుపమచ్ఛాయా విహార మంద గల్గె, చిమ్మచీకటి మింగు నెమ్మేకాని! సూర్యుని భార్య ధాయాదేవి అనెడి

పురాణ కల్పన మన ప్రాచీనుల ప్రజ్ఞా పాటవాలకు నిదర్శనం

భారతీయులు సంగీతశిల్ప కళాదు లను విశేషకృషిలో అనన్య సామాన్య ప్రజ్ఞా పారీత్యంలో అనితర సాధ్యాలుగా రూపొందించారు. 'ప్రతిది నక నక వసంతా, రీతికృతికాంతుడు భూపతి. వసంత, కనకాగులచే ఆర్జించిన కృతులు కల నాయకునకు 'వసంత రాగాలలో కూడిన కృగులయెడ ఇవ్వము కలదు ఆకాలమున 'విజయభేరి' తప్పెటలు, (1 ఆ, 12) పటహాలు కాహళులు (34 35 ప) శోలలు (3 ఆ-16) వీణలు ధక్కా (ఆ-108వ) మొదలైన అనేక వాద్యాలు సప్తస్వరరంజకములై విలసిల్లి నవి

నరసనృపాలు రాజ్యము భోగభాగ్యా లలో విలసిల్లినది. నరసవిభుయశస్సా మ్యమనకై వరమేశ్వరుడు 'మడికాను (= వెండి గుంటిపై గూర్చుండి, సంజ కంజాయపెన్నడ దాల్చి యచ్చుగా, బులిలో ఒకచ్చడంబు ఘటించి.' తపస్సు చేయుచున్నాడని కవి చమ త్కారికల్పనము నవరసములు తొమ్మిది రంగులతో నరసేంద్రభవనమున నవరత్న రూమున తనరారు చున్నవి

మరక తానీక దంభమున శృంగారంబు హాస్యంబు మత్తాఫలౌఘురుచుల కరుణ విద్రుమ వర్ణ గౌరవచ్ఛయమున రాద్రంబు వరు వింద రత్న కలన వీరంబుగో మేధికారో పిత స్ఫూర్తి భయమువై దూర్య శోభామిమమున భీభత్స మింద్ర నీలాభాగణుబున కాంతి నిర్మల హీర కాంతి గతుల నమ్మకము పుష్కరాగ రాగావదేశ విలసింతంబున సాగార వృత్తి గాంచి నవరసంబులు మోల్చు నీ భవనవీధి ప్రజల సుబల నృసింహ! యోబయ

నృసింహ!

ఈ పద్యము తద్వైభవ కాంతినే గాదు, భారతీయాలంకారికల

నిస్సర్గ రమణీయ తులనాత్మకతకు కల్పన లకు తలమానికమైన నిదర్శనము. శృంగా రము నల్లకలువరంగు కలది, హాస్యము ముత్యమువలె తెల్లనిది-కరుణము పవడము. గాఢమైన ఎర్రరంగు రాద్రము-లేత ఎరుపు, వీరము గౌరవర్ణము, భయము ధూమ్ర వర్ణము, భీభత్సము నీలము, శాంతిము హీరము అనగాస్ఫుటికవర్ణము. అద్భుతము పుష్కరాగము అనగా పసుపు పచ్చనిరంగు ఇవి సంకేతములుగా కలిగి ఉన్నవి. (ఇలాగే దీనికి ముందరిపద్యంలో ఆయా రసములకు అధిదేవతలను కవి వర్ణించాడు) 'కపు రాతవన్నె చొక్కా పురాణ' కర్పూరవర్ణపు చల్లని చంద్ర కాంతి శిలలు వందాది నిధులు - పద్మ శంఖ, మకర కచ్చప, మువంద, వంద నీల, వర్ణములనే నవనిధులు, మహానీల నికరములు-ఇంద్రనీల మణుల గుంపుల రత్న కనకాదులతో ఆ రాజ్యము విలసిల్లినది. రాజా 'హేమ' నాగాశ్వదుడు బంగారమును ఏనుగులను, గుడ్డాలను 'రామాకుంతి కు న్నత్రుడు' కన్యతన గోధుమలను, భూమిని, సూర దానము చేయుచు ప్రజలను కన్న తండ్రీవలె పు పాశించాడు. అతడ్లు 'మదనాగ తురంగ పూర్ణ మణిమయ సదచుడు. మదగఁజ ఆశ్వాతలో నిండిన మణిమయ గృహ ములు కలవు. శత్రువులపై నెత్తిన నరక భూవరు కృపాణములతో తాపిన 'మహా మరకత, పుష్కరాగ నవ మాక్తిక విద్రుమ నీలకాంతిచే! సురవదవీధిపై జనులచూడ్కి కభిత్రిక చిత్రికర్మముల 'గా' ప్రదీప్తములైనవి. మణి సాలభంజ కలు, ప్రోచిరాజవంశ స్థిర రత్న స్తంభ ములు, శ్ఫటికంపు బొమ్మలు నాటి శిల. కళాశ్రోత్యప్రకాశములు. 'గురు నఖదలిఁ ప్రతిమా; కరి చిత్రిత భిత్రికలిత ఘ. మణిపీఠ, పరితోష యంతము లైన యరిపురముల గినుక మాను హరుల

ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యములలో సూర్యోదయము

- శ్రీమతి వి నాగరాజ్యలక్ష్మి ఎం. ఏ.

‘వన జలకేళి రవి కళ

తనయోదయ మంత్రగతి రశ్మితప రణాం
బునిధి మధు బుతుపురోద్వా
హనగ విరహ దూత్యవర్ణనాష్టదశమామ్’.

— కు. సం 1.44 ప

పై అష్టాదశ కావ్యవర్ణనలలో ప్రకృతివర్ణనలకు సాహిత్యములో ప్రత్యేక స్థానము కలదు మానవ కల్పితముకాని ప్రకృతి నవనవోన్మేషము. నిత్యోత్సవనవ్యము. స్వీయోనుభవమును అక్షర రూపములో లోకము కు పంచివేట్టుకవుల కీ ప్రకృతి నిత్యోపాసనా వైరము. ‘ప్రకృతి ప్రణేతలో కవుల’ అను నాగోక్తి ప్రసిద్ధము. అందు సూర్యోదయ వర్ణన ‘మొకటి వేగుచుక్క మెదలకొని అరుణోదయము పరకు వర్ణించుట సూర్యోదయ వర్ణనగా పరిగణింపబడినది విష్ణుకొట పెద్దన ‘కావ్యాలంకార చూడామణి’లో ఇందు వర్ణింపవలసిన యంశముల నిట్లు నుడి వేసు.

‘ఎచ్చటఁ జూచిన జగమున

నచ్చటన వెలంగుననియు నజహరిహరతా
సచ్చతురుఁ డనియుఁ మరియును
నిచ్చట దగఁ బొగడవలయు నిను

నదయంబున్.’

- కావ్యాలంకార చూడామణి, 8-118ప.

ప్రకృతివర్ణనలు ఋగ్వేదమునుండియు కానవచ్చుచున్నవి. అందలి ఉషోవర్ణ

(13 వ పేజీ తరువాయి)

నృసింహా. సౌధభిత్రికలపైన ఏనుగు చిత్తయవుల కు. భస్మలాలలు పగులగొట్టిగా ముత్యములు రాతగానపుడు శత్రునగర సింహాలు కినుక మానినవి. ఏనుగుకుంభ స్థలములలో ముత్యమలనుంచి చెక్కిన మనవారి శిల్పకళా ప్రాధవానికి డీటు లేదు కదా!

(స శేషము)

నమా సహృదయ హృదయాహ్లాదకరము. ‘ఉషస్సు స్వర్ణభూ దేవతల సంతానము. ఆ తలిదండ్రుల ఒడిలో పవళించిన ఉషః కన్య వారిద్దరిపై కాంతిపుంజమును ప్రసరింపజేయుచున్నది. సూర్యభగవానుని వధువు సౌదామినీ సమాహమువలె ఆమె ప్రపంచమునే తేజోవంతముగ చేయును’ వేదమున గావించబడిన వర్ణన ఉషస్సు యొక్క మనోజ్ఞరూపమును ప్రశస్తియు గావించుచు

కథా సన్నివేశమునకు పోషకము లుగా వర్ణితములగు నీ ప్రకృతివర్ణనలకు ఆంధ్రప్రబంధ కవు లొక విశిష్టరూపము నిచ్చిరి కొన్ని ప్రాచీన కావ్యములలోని సూర్యోదయ వర్ణనలలోగల సౌందర్య మును పరికింతము.

తెనుఁగున కాదికావ్యమైన భారతము విరాటపర్వములోని కీచివధ ఖట్టమున సూర్యోదయ వర్ణన చేయబడినది. ద్రౌపది కీచునిచే నవమానితయైన పిమ్మట నీ వర్ణన కానవచ్చును.

‘ద్రుపద నందన పరిభవదుఃఖమునకు నుల్లమున దురపిల్లుచు నున్న సురసి వేడి నిట్టూర్పులో యన వెడలెఁ గ్రొత్త తావి మూతులు విచ్చు నెత్తెమ్మి విరుల’

— భార. విరా. 2-246 ప.

ద్రౌపది భీమసేనునికి తన యవమానమును తెల్పి తన నిద్రించు నెడకు పోయి కను దోయి మొగిల్చి యుండగా ప్రభాతమైనది. అప్పుడు ద్రౌపదికి జరిగిన యవమానమునకు చింతిల్లుచున్న సురోవరము యొక్క నిట్టూర్పులో యన నెట్లుగా గ్రొత్తగా వికసించిన పద్మములనుండి పరిమళము వెడలిన దట ఇట్లు కథకు ఆతుకు నట్లు వర్ణన చేయుటలో తిక్కన మిక్కిలి నేర్పరి అనంతరము ప్రభాతము నందలి సర్వాంగ శోభను తిక్కన విస్తరముగ వర్ణించెను.

‘రాలియున్న శుష్మ ప్రకరము విడిచి

చెన్నుగానున్న నేసిన నెజ్జయనఁగ
వేగులయుఁ జక్కలన్నియు విరిసి విశద
భాతిఁ జెలవొందుఁ చూడ నంబర

తలంబు’ భార. విరా. 39 ప.

ఇందలి భావము సహజ రమణీయము. ఈ సందర్భము నందలిదేయైన నీరజాకరములు నిష్పమై జేసిన’ అను పద్యములో ‘హరిహరబ్రహ్మ మహాసభావంబు లొక్కటిగా గఁ గరఁగిన గట్టయనఁగ’ అనుపాదములో హరిహర బ్రహ్మైక్యమును కూడ సూచించినాడు.

నన్నెచోడుకు ‘కుమారసంభవము’న అష్టాదశ వర్ణనలను గావించెను అష్టమా శ్వాసమున పుండ్రెందు పద్యములలో సూర్యోదయవర్ణన మొనర్పబడినది.

ప్రభాత సమీరణ మౌఘరి సురత శ్రమాకులపహతను ఘర్మకణావినిదీయై వీ చెను. ఇనుఁడు నిజదీప్తిని దీపకలికల నుండి తిరిగి తీసికొనగా దీపకలికలు తెల్ల నైనవి

‘అస్తగిరి బొందె రాజాదయాద్రి నెక్క
నినుఁడు తేజస్వలగువారి కెల్ల ప్రాద్దు
మానితం బగు నెల నొక్క మౌటపొందు
హానిన్మధులు సూచించునట్లవోలె’

— కుమారసంభవము 8- 90 ప

ఈ పద్య మాసందర్భములో పేర్కొనదగినది మఱియు హరువివాహమునకు అనురక్తుడై జగమెల్ల వసుమయము గావించినట్లు చిత్రభానుడు వసుధయెల్ల వసుసమాహముచేఁ గ పెప్పెను అని వర్ణించి ప్రకృతాంశము ననుసంధించినాడు.

శివకవి శ్రేష్ఠుడైన పాల్కురికి సోమన ‘పండితారాధ్య చరిత్ర’లో అతి సామాన్యముగ తృణీకరింపబడు వానిని గూడ నిశితముగా పరిశీలించి అద్భుతముగ వర్ణించి యుండెను. తెలతెలవారు చుండగా కోడికూయుట నెట్లు వర్ణించెను. ‘తొలికోడి గనుపించి నిలిచి మొపెంచి జలజల తేక్కులు గుడలించి నీర్లి

జాతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక

గ్రక్కన గాలాచి కంకంబు విచ్చు
ముక్కున నీకలు సక్కుల్చి కడుపు
తెక్కించి మెడసాచి నిక్కిమిన్ నూచి.

పండితారాధ్య చరిత్ర.
పురాతన ప్రకరణము.

ఎట్లన 'నృసింహ పురాణము'లోని
సూర్యోదయ వర్ణన రవ్యము. రాత్రి
యెల్ల వజ్రద్యుతీరతిమండ్లు సొక్కిన
చంద్రుడు పశ్చిమాభిక్షయ్యా కలసుప్తి
దిగజారెను. సూర్యుని రాకకు పూర్వ
కాంగన గృహంగణమున కంకుమోదక
నేక మొనర్చినట్లు నవారుణోదయ
మొప్పెను. అప్పుడు

'అనితరకాంతః బద్ధినిఁ బ్రి
యాతిలకంబు మొఱంగి పోయి రే
యెనసిన తేడ్క నొందు దన
యిచ్చ మెయిన్చి హరించి మేన నం
టిన నవరాగలీల జగి
దేరఁగ నోడి యొదింగి యొయ్యనో
య్యనఁ బొడి చూపెనా నుదయ
మయ్యె బతంగుడు ప్రాజ్యఖమ్మనన్.
నృ. పు. 3-116 ప.

అను పద్యమునందలి సూర్యోదయము
వర్ణన సుబహుదము.

స స్కృత పురాణ రీతిని కావ్యత్వ
ముగ మార్పుట శ్రీనాథునకు కాక
ఖండమున నుపకరించిన వానిలో సూర్యో
దయ వర్ణన మొకటి విధ్యుత్పర్యతము
మేరువుపై మచ్చరము పెరుగ 'దర్శో
ధురవ్యవసాయోద్భవ భంగి . బ్రహ్మ
ధ్వజులు నవరోధించిన' గంధర్వమున
నీవర్ణన కావించబడినది. మయూరుని
సూర్య శతకము' లోని శ్లోకముల
కాంధ్రీకరణమే యైనను చక్కని నీస
పద్యములకైతితో నావర్ణనను సార్థక
మొనరించి నాడు. మచ్చన కొక పద్యము

చిలుసాన ఒట్టించి ఒకిలి పేయించిన
గండ్రగొడ్డలి నికా గవాలతరుఁ

గొక్కన్న నిదిదాంధకారధావాచ్చట
సత్త్ర వాటికి వీతిహోత్ర శివ్యా
నక్షత్ర వజ్రుడ కాననము గిల్లెడుపొంబె
ప్రాచియైత్రన హస్త శల్లవాగ్ర
మరసి మింటికి మంటి కైక్యసందేహంబు
బరిహరిం పంగఁ బాల్పడ్డయవధి
సృష్టి కట్టెట్ట తొలుసంజ చెలిమికాదు
కుంటి వినతామహాదేవి కొడుకుగుట్ట
సవిత్వ సారథి కట్టెట్టచాయ వేలు
పరుణు డుదయించె ప్రాగ్వికాభ్యంతర
మున' కాశీ. 1-121 ప.

పోతనార్యుడు 'భాగవతము'న పద్య
గద్యములలో వనేక వర్ణనలకు గావించి
చెను అతని వర్ణనలు విశదములు, సమ
గ్రములు. కంసుని సంహరించుటకు
కృష్ణుడు బలరామ సహితుడై యరిగిన
సందర్భమున చంద్రోదయ సూర్యోదయ
వర్ణన లున్నవి.

'పొలోమి డనబాలు పాన్పుపైఁగనుపట్టఁ
బన్నిన పవడంపు బంతి యనఁగ
నాయారథముల క్యయంబు లొత్తిలిచాటు
కాలజాంఘిక చేతి ఘంట యఁగ
ఘనజంతు జీవిత కాలరాసుల కిధి
కొలువ నెత్తిన హేమ జంభమనఁగఁ
బచ్చిను దిక్కంత పరఁగఁ గైసేయుచో
మండట నిడు కొన్న ముకుర మనఁగఁ
గోఁ తాపోపకమ దివ్య ఘటిక యనఁగఁ
బద్ధిని కాతకోముల ఫలమనంగ
మూడు మూర్తుల సారంపు మద్దయనఁగ
మహిరమండలముదయాద్రిమీఁదనొప్పె
భాగ. దశ. 1304 ప.

ఇంకను తమము బలములందు దాగిన
దనియు, తుమ్మెదలు పద్మమరందములు
మెచ్చగా పంకేరుహగర్భాండము
కుంకుమ నీలము గ్రోలి కొమరొప్పె
ననియు వర్ణించెను. పోతన సహజ
పాండిత్య ప్రకర్ష ఇందు ద్యోతక మగు
చున్నది

పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రుడు 'శృంగార
కావంతలము' లో సూర్యోదయమును

దువ్యంతుని కనుకూలించునట్లు
చెను.

'అంకిలి లేక చందీరకు
లాగ్రణి నేడు శకుంతలామన
శృంకరుఁ డయ్యెడుం గలుగు
కాత్రవ మాతనితోడ నంచు మీ
నాంకున కంగరత్నకయి
యామినితోడొనరించి నట్టియా
మం కనపూవు కేడ మన
మందల యొప్పె మరీచి మాలికిన్
శృం. కా. 3-20

ఇందు ప్రకృతి దువ్యంతునియొడ
భూతిని చూపినట్లు వర్ణింపబడినది.
'రుక్మాంగడ చరిత్ర' లో ప్రా
మల్లన చేసిన సూర్యోదయ వర్ణన
మనోహరము. మలయానిలుడు
దినితో రాత్రిగూడిన భృంగవల్ల
తోడ్కొని తద్దినీకై తెచ్చి పా
ల్కను తీర్చిన సఖునివలె ప్రీతి
ప్రియాంగనతో మోర్చినట. మఱియ
'కిరణంబులొక కొన్ని తరువండము

నలరు వల్లవ భాతి నలరుచుండఁ
బ్రభలాక్క కొన్ని గోత్రమహీ ధు

ధాతుల స్ఫూర్తిఁ దనరుచుండ
నంకువులొక కొన్ని హరితంత కడు
సిందూర పద్మక శ్రీలఁడనర
గుచులొక కొన్ని చారు సముద్రము

విద్రుమావలి రీచి విస్తరిల్లఁ
గరము లొక కొన్ని శాభాగ్యకరణ
భూనభోభాగ శరిపూర్ణ భూతి మహి
జూడనొప్పొరు బుధజనస్తుతులు చెల
త్రాబ్బ గాగ్రంబుపైఁ దోచె
భాస్కరుం
రుక్మాం 3-11

అను పద్యము సూర్యోదయ వర్ణన
నుదాహరింపదగిన పద్యము.

అంధ్రకవితా పితామహుడు పెద్దన ప్రత్యూష పకనాంకురములు పెక్కిను వేళ'ను వర్ణించినతీరు రసవంతము. తాను రలను మొర పెట్టి పెట్టి యటలు బయ్యెడలెను. ప్రాశ్నామి భృత్క్రితవేతర బాహుగ్రపు సంగడం బనగా మూర్తాండుడు తోచెను. రాత్రి అంతయు వియోము ననుభవించిన చక్రవాకములు కలసికొనినవంటనే అవిచే ముచ్చెట్ట లిట్లు వర్ణితములు

కొలకొలఁ గూయుఁ బైసొలఁగఁ
గుత్తుకఁగుత్తుకఁ జాట్టుఁబాటుచి
ల్వలక్రియఁ గానరాని గతు
లన్ మయిమిఁ బెనఁచున్ జనించున
శ్రులూత నొత్తు సోలు నిలు
చున్ విధి చాతురిఁ గూడియున్ రతిం
దలఁపవు కంటి వానిన వె
తల్ డలపించుచుఁ గోకదంపతుల్.' -
మను. 31-62 ప.

ఇందు ప్రభాతకాలపు సన్నివేశము ప్రత్యక్షము కావింపబడినది. రాత్రంతయు విరహ వేదన ననుభవించిన కరూధినిని తలపించుచు నిందలి వర్ణన యొప్పినది.

'పాణిజాతాపహరణము' న సత్యతో మురారి వైజయంతమున సుఖనిద్రాలోలుడై యుండగా ప్రభాతమైనది. శృంగార విలాసములకు తావైన ఘట్టమున వర్ణించిన పిదప వర్ణించు ఘట్టముగాన కవి యిందును శృంగార చేష్టలను వ్యక్తీకరించెను.

'మొగుడు తమ్ములఁ జిక్కి మగ తేటి
యలు గలు
సడలిపోఁ జేయు విశల్యకరణి
కాలవశంబునఁ గడచగ్గు వానర
శ్రీఁ గ్రమ్యణించు సంజీవకరణి

రేయను వాటనఁ బాయలైనరథాంగ
తతుల హత్తించు సంధానకరణి
తిమిరంబుచే సొంపు సమసినదిశతవ
వన్నియనొస గు సౌవర్ణకరణి
మించు బీరెండి యగ్నిఁ బుట్టించు సరణి
కలుష ఘోరపయారాశఁ గడపుతరణి
తోచెఁ బ్రాచీనుహీధరోత్తుంగ సరణిఁ
బ్రాఁజనువు మానికంబుల బరణి తరణి.

పారి. 4-49 ప.

రామరాజ భూషణుని 'వసుచరిత్రము' నందు సూర్యోదయవర్ణన మిరీతి నున్నది. నాయక హృదయ మగవందము కాన వసురాజు కళ్యాణిక తోరపు రుచితో తోడ్పడవచ్చెను.

'అపు డరవింద గంధి హృద
యాంబుజ ఖేద మదంప వచ్చితో
రపురుచితో వెలంగు వసు
రాజు కళ్యాణిక గాంచి భీతిమై
జపల విలోచనం బొదుక
జాలక తారభటాలితో నికా
ధిపుని బలంబు లేగిన గ
తిన్ రహిపీడెను బాండు చందికల్.' -
మను. 4-125 ప.

రామరాజ భూషణుడింగు వసురాజునకు సూర్యునకు క్లేషము కల్పించి క్లేషయమక చక్రవర్తి' యను తన బిరుదమును వర్ణనలో కూడ సార్థక మొనర్చుకొనెను.

'కళ్యాణోదయము' లో అంగరాజు యాధనన్నద్ధుడైన వెంటనే సూర్యోదయము వర్ణింపబడినది.

'మిరిత భూగగనాంతముల సంగు విచ్చిన
గాన్పించు బ్రహ్మాండ కాంతి యనగ
దిశలెన్ను చిదిపూర్వ దిశయని బ్రహ్మరి
ల్పినయట్టి మొదలిటి లెక్క యనఁగ
సుదయాచలాధీశు నుత్తమాంగంబున
భాసిల్లు పాంబట్టుపాగ యనఁగ
గగనాఖ్య పనస వృక్ష ప్రకాండోపరి
భ్రాజితంబగు పక్వఫల మనంగఁ

దారకా భర్త చంద్రికాక్షీర భోజ
నాంతమునఁ బూర్వ సంధ్యయ న్గాంత
వెలచి
లిలఁ జేర్చిన పసిడి పశ్యేరమనంగఁ
దరణి విశ్వంబు గాన్పించె వరుసతోడ.' -
కళా. 8-35.

ఇందలిభావము వివాత్సరమణీయము. పింగళి సూరన విరచితమేయైన 'ప్రభావతీ ప్రస్థుమ్యము'లో గాంధర్వ వివాహాంతరము సూర్యోదయము వర్ణింపబడినది. ఉదయరాగ వర్ణన మిక్కిలి హృద్యము. పూర్వము నరికి జేయుబడిన పగలు అను చెట్టు మరల చిగురించిన చిగురు అను నట్లుగ నరుణోదయ దీప్తి మెఱసె నని ఈతిరి కల్పన. కథలో ప్రభావతీ ప్రస్థుమ్ములు ప్రణయ కలహమును జొంది తిరిగి కలియుటకది సూచన.

'కాళహస్తి మా హా త్యము' లో ధూరజి కథాగతికి తోడ్పడునట్లు సూర్యోదయమును వర్ణించియుండెను. 'పన్నగంబు గజము బలమునఁ జలమునఁ పోరు పైట్ల శివునిఁ బొందు పెట్ల చూడవలయు ననుచు జేడుకతో వచ్చు కరణి నంతఁ దోచెఁ గర్మసాక్షి.' -
కా. మా. 2-138 ప.

నిత్యము శివపూజనేయు కాళము, హస్తి, తమ పూజలకు భంగముకలుగుటచే నా దినము కరస్పరము పోరాటమునకు సిద్ధ పడెను. జంతువులైన అవిరెండును ఏవిధముగ పోరునో ఎట్లు శివ సాన్నిధ్యమును పొందునో చూత మను నుత్సుకతతో నుదయించెనట సూర్యుడు. ఇచటి 'కర్మసాక్షి' అను విశేషణము ఆర్థవంతము. ఇంకను అనేకములైన శ్లోకమునడిగిన సూర్యోదయ వర్ణనలు కలవు.

ఇట్టి సూర్యోదయ వర్ణనము ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యములలో కలుతావుల కలు విధముల భాసిల్లు చున్నది.

స మా లో చ న సం పు ట ము లు

వివిధ సాహిత్యాది విషయాలకు చెందిన 241 రచనలతో గూడిన సమాలోచన తృతీయ సంపుటము 24 సంచికలు ఒకే వాల్యూముగా హాఫ్ క్యాలికో బైండు చేయబడి అమ్మకమునకు సిద్ధముగా నున్నది.

వెల రు. 20 లు. ఎం. బి. ద్వారా పంపినవారికి పోస్టుఖర్చులు మేమే భరించి రిజిస్టర్డ్ పోస్టులో పంపగలము. వి. పి. పద్ధతిలేదు.

మొదటి, రెండవ సంపుటముల వాల్యూములు పూర్తిగా అయిపోయినవి.

— సంపాదకుడ

అడ్రసు '—

సంపాదకుడు, పులియం నది తీరాన శాస్త్రి,

8-2-7, తెలుగు లెక్కరయ, వి.టి.జి. కాలనీ,

6-8-7, ఇన్నీసుపేట (త్యాగరాజనగర్), రాజమండ్రి-1.